

Rettens vurdering av partssakkyndiges verdsettelsesrapporter

*Hvordan vurderer fagdommere og fagkyndige meddommere
verdsettelsesrapporter avgitt av partssakkyndige i sivile saker?*

Lars F. Kvinen og Maria Fjeldheim

Veiledere: Kyrre Kjellevold og Frøystein Gjesdal

Selvstendig masterutredning innen økonomisk styring og finansiell
økonomi

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

Målet i denne masteroppgaven er å undersøke hvordan fagdommere og fagkyndige meddommere vurderer verdsettelsesrapporter avgitt av partssakkyndige i sivile saker. Fra problemstilling og teori er det utarbeidet to forskningsspørsmål. Det første forskningsspørsmålet tar for seg hvordan vurderingen av de partssakkyndige foregår og hva som vektlegges i rettens vurdering. Det andre forskningsspørsmålet tar for seg hvilken verdi retten mener partssakkyndige tilfører rettssystemet. Her belyses det hvilken nytte rapporten har, hvordan retten bruker den og om ressursbruken svarer seg.

Vi har intervjuet 7 fagdommere og 9 fagkyndige meddommere med erfaring fra verdsettelsestvister. Fagdommerne har i gjennomsnitt erfaring fra 69 verdsettelsessaker og verdsettelsesekspertene har vært fagkyndige meddommere i snitt 14 ganger. Samtlige av de fagkyndige meddommerne har økonomisk utdanning og jobber med verdsettelse i sin daglige virksomhet.

Intervjuene viser at retten vurderer forutsetninger, faktum, metode og kvaliteten på arbeidet, og lar seg påvirke lite av selve verdien som blir fremlagt. Retten er klar over at den partssakkyndige påvirkes av parten den representerer. Dette hensyntas ved å sette sammen det de anser som mest fornuftig fra de ulike rapportene til sitt eget estimat. Dersom en partssakkyndig trekker rapporten for langt, kan konsekvensen bli at retten ser bort fra rapporten. Evnen til å presentere rapporten på en forståelig måte og oppnå kontakt med retten ser ut til å være viktigere for fagdommerne enn de fagkyndige meddommerne. Dette kan skyldes at fagdommerne har mindre kompetanse på verdsettelse, og dermed er mer avhengig av å få presentert rapporten godt for å forstå innholdet.

Videre er den økonomiske kompetansen til de fagkyndige meddommerne med på å øke kvaliteten og effektiviteten til rettens vurdering, samt sikre rettssikkerheten. Det er enighet blant intervjuobjektene om at bruken av partssakkyndige svarer seg, da de partssakkyndige legger frem informasjon som er sentral for rettens beslutning. Noen av intervjuobjektene mener at ressursbruken i verdsettelsestvister har vært økende de siste årene. For å motvirke denne trenden blir det foreslått mer utstrakt bruk av avkortning, eller forsøk på dialog før saken havner i retten.

Forord

Denne oppgaven er skrevet som en avsluttende del av den 5-årige masterutdanningen i økonomi og administrasjon ved Norges Handelshøyskole. Utredningen er skrevet høsten 2020 og tilsvarer 30 studiepoeng.

Vi har fordypet oss i et emne som det tidligere har vært forsket lite på i norsk sammenheng. Det har vært utfordrende og lærerikt å sette seg inn i ny teori og utarbeide forskningsspørsmålene basert på dette. Når vi nå ferdigstiller oppgaven sitter vi igjen med en unik innsikt i hvordan retten vurderer partssakkyndiges verdsettelsesrapporter, samt hvilken verdi bruken av partssakkyndige har i verdsettelseskonflikter. Vi håper at også leseren vil sitte igjen med denne innsikten.

Vi ønsker å benytte anledningen til å takke og anerkjenne personene som har gjort det mulig å skrive denne oppgaven.

Først vil vi takke våre veiledere, assisterende professor Kyrre Kjellevold og professor Frøystein Gjesdal, for å støtte oss med konstruktive tilbakemeldinger, spennende vinklinger og gode innspill gjennom hele prosessen. En ekstra stor takk rettes til Kyrre Kjellevold for tett oppfølging allerede fra våren 2020. Vi vil også takke professor Karin Thorburn som delte sin kunnskap og erfaring fra rettsystemet, samt hjalp oss å sette oppgaven og funnene i en større kontekst.

Videre vil vi rette en stor takk til alle intervjuobjektene som tok seg tid i en travel hverdag til å delta i studien vår. Det har vært lærerikt og givende å få snakke med personer med lang fartstid innenfor det norske rettsystemet og verdivurdering. Vi håper studien kan ha en nytte også for dere.

Til slutt vil vi takke familie, venner og medstudenter for å ha vært støttende og vist interesse for oppgaven vår. Vi vil også takke hverandre for et strålende samarbeid dette semesteret.

Norges Handelshøyskole

Bergen, 18.12.2020

Lars F. Kvinen

Maria Fjeldheim

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Forord.....	3
Innholdsfortegnelse.....	4
2. Innledning	6
3. Rettslig grunnlag og teori.....	9
3.1 Rettslig grunnlag	9
3.2 Rettsøkonomisk analyse.....	11
3.3 Bruken av sakkyndige i det norske rettsvesen	13
3.3.1 Den sakkyndiges insentiver	13
3.3.2 Kritikk knyttet til bruk av partssakkyndige	14
3.4 Bias i dommerens beslutningsprosess	17
3.4.1 Ankring	18
3.4.2 Bekreftelses-bias	18
3.5 Forskningsspørsmål.....	19
4. Metode	22
4.1 Valg av metode.....	22
4.2 Intervjuene.....	23
4.2.1 Datainnsamling gjennom intervjuer.....	23
4.2.2 Populasjon.....	23
4.2.3 Utvalg.....	24
4.2.4 Intervju – Forbredelse og gjennomføring	25
4.2.5 Analyse – forberedelse og gjennomføring	26
4.2.6 Begrensninger	27
5. Analyse	29
5.1 F1: Hvordan foregår rettens vurdering av partssakkyndiges verdsettelsesrapporter?	

5.1.1	Vurdering av partssakkyndige	29
5.1.2	Vurdering av forutsetninger og faktum.....	33
5.1.3	Håndtering av stor spredning i verdier fremlagt av partssakkyndige	34
5.1.4	Eksaminasjonens betydning.....	37
5.1.5	Hvordan kommer man til enighet om hva som skal vektlegges i dommen?	39
5.1.6	Bias i dommernes beslutningsprosess.....	41
5.1.7	F1 Oppsummering og analyse i lys av teorien.....	43
5.2	F2: Hvordan vurderes den rettsøkonomiske verdien av verdsettelsesrapportene? ...	47
5.2.1	Hvorfor ønsker partene å benytte seg av partssakkyndige?.....	47
5.2.2	Hvor stor vekt får partssakkyndiges arbeid i domslutningen?.....	48
5.2.3	Rettens informasjonsgrunnlag til å sette en verdi	49
5.2.4	Tilfører bruk av partssakkyndige verdi til bevisbildet fremlagt i retten?	51
5.2.5	Den økonomiske ressursbruken	52
5.2.6	F2 Oppsummering og analyse i lys av teorien.....	55
6.	Hovedfunn.....	58
6.1	Forskningspørsmålenes konklusjon	58
6.2	Hovedproblemstillingens konklusjon.....	60
6.3	Oppgavens begrensninger	61
6.4	Videre forskning.....	62
7.	Bibliografi.....	64
	Appendiks A - Intervjuguide	68
	Appendiks B – Bakgrunnsinformasjon	71
	Appendiks C- Godkjenning fra NSD.....	72

2. Innledning

Kompleksiteten i verden øker stadig, og med dette følger det et økende behov for mennesker med spesialkompetanse (Eggen & Røtnes, 2017). Mennesker med spesialkompetanse innenfor et fagfelt omtales gjerne som spesialister eller eksperter, og defineres av Goldman (2001, s. 92) som: *«personer som innehar svært mye sann kunnskap om et fagfelt, og har evnen og metodikken til å benytte seg av denne kunnskapen til å finne gode og korrekte svar på nye spørsmål innenfor fagfeltet»*. Det oppstår to grunnleggende utfordringer knyttet til bruk av slike eksperter (Goldman, 2001). For det første vil det være vanskelig å avgjøre for en ikke-ekspert om eksperten faktisk har spesialkompetanse eller ikke. For det andre vil det være krevende å skille mellom to tilsynelatende like kvalifiserte eksperter med motstridende utsagn.

På grunn av økende samfunnsmessig kompleksitet og spesialisering, har også domstolene sett et større behov for ekspertkunnskap når rettsspørsmål skal løses (Lundeberg, 2009). Problemstillingene strekker seg i mange rettsaker utover det rent juridiske og det er i mange tilfeller helt nødvendig å innhente ekspertise til rettsalen. En løsning på dette er å oppnevne sakkyndige på de ulike fagfeltene. I sivile saker¹ i Norge er det en økende trend at partene henter inn egne sakkyndige (Langbach, 2006). Partssakkyndige utarbeider gjerne en rapport som presenteres i retten, samt gir en faglig forklaring. Dette beviset benyttes av dommerne til å belyse faktisk forhold i saken og for å komme til en domsslutning. Dommerbordet kan også tilføres sakkyndighet gjennom fagkyndige meddommere eller skjønnsmedlemmer. Disse bidrar med sin spesielle kompetanse på dommerbordet, og har samme ansvar og myndighet som fagdommerne (Domstoladministrasjonen, 2020).

Når en part i en verdsettelsestvist engasjerer en partssakkyndig, får parten mulighet til å påvirke hva den partssakkyndige kommer frem til (Bønes & Johansen, 2019). Dette skjer ved at partens advokat har en interaksjon med den sakkyndige, hvor han blir veiledet til hvilken informasjon han skal legge til grunn. Denne interaksjonen foregår ved at den sakkyndige mottar informasjon han skal benytte, som parten har plukket ut, samt at partens advokat går gjennom rapporten før den legges frem for retten. Etersom en verdsettelse er preget av mye skjønn, er det ofte et bredt intervall av verdier som anses å være akseptable. Dette intervallet kan brukes taktisk av partene,

¹ I en sivil sak er det en konflikt mellom to eller flere parter om hvem som har loven på sin side. Det kan dreie seg om eiendomsgrenser, økonomi, familiesaker, arbeidsforhold og saker mot det offentlige (Domstoladministrasjonen, 2020).

ved å påvirke retten i ønsket retning, gjennom å få den partssakkyndige til å legge sitt estimat i den gunstige enden av intervallet.

Behovet for å tilføre retten sakkyndighet i form av partssakkyndige vil fremdeles være der i tiden som kommer. Det gjelder også trolig det strategiske spillet som foregår, hvor den partssakkyndige blir påvirket til å legge estimatet sitt i den enden av verdiintervallet som er gunstig for parten vedkommende representerer. På bakgrunn av dette kan man spørre seg hvorfor retten skal feste lit til rapportene som fremlegges av de partssakkyndige. I sivile verdsettelsessaker kan det være store beløp som står på spill, og større saker får ofte oppmerksomhet i media. Selv om man har benyttet partssakkyndige i verdsettelsessaker i lang tid, er det lite forskning på dette temaet i Norge. I denne oppgaven undersøker vi hvordan retten vurderer den partssakkyndige som bevis og hvilken verdi bruken av partssakkyndige bidrar med til bevisbildet fremlagt i retten.

På bakgrunn av dette har vi kommet frem til hovedproblemstillingen:

Hvordan vurderer fagdommere og fagkyndige meddommere verdsettelsesrapporter avgitt av partssakkyndige i sivile saker?

Temaet i oppgaven kan være av interesse for både jurister og økonomer, og kan være grunnlag for senere tverrfaglig forskning.

Opgaven er avgrenset til å gjelde sivile saker hvor partene benytter seg av partssakkyndige verdsettelseseksperter. For å finne rettens syn på det de partssakkyndige tilfører rettssaken, er det intervjuet både fagdommere og fagkyndige meddommere. Med rettens syn mener vi vurderingene til fagdommere og fagkyndige meddommere. Juridisk skiller man mellom fagkyndige meddommere og skjønnsmedlemmer. Skjønnsmedlemmer kan langt på vei kategoriseres som en type fagkyndig meddommer (Domstolsadministrasjonen, 2020). For å unngå forvirring vil fagkyndig meddommer brukes som samlebetegnelse videre i oppgaven.

Vi har intervjuet 7 fagdommere og 9 fagkyndige meddommere for å finne ut hvordan retten vurderer rapportene de partssakkyndige legger frem. Med *vurdere* menes det både hvordan de går frem rent metodisk, samt hva de mener om verdien rapporten tilfører rettssaken. Fokuset har vært på rettstvister hvor partssakkyndige verdsettere er innhentet av hver part, der objektet som skal verdsettes er et selskap eller en næringseiendom. Samtlige av de fagkyndige meddommerne har økonomisk bakgrunn.

Når det gjelder vurderingen av de partssakkyndiges rapporter, tyder funnene på at retten forsøker å være så objektiv som mulig, og basere domsavsigelsen på et faglig grunnlag. Videre vurderes rimeligheten av forutsetningene i verdsettelsesrapportene, før domsutvalget danner seg et eget estimat på det de mener er fornuftig. Det er lite som tyder på at faktorer som utdanning og arbeidserfaring påvirker vekten rapportene tillegges. Mandatet den partssakkyndige får fra parten påvirker resultatet i verdsettelsesrapporten. Dersom rapporten blir strukket for langt i partens retning ender retten opp med å se bort fra rapporten. Den partssakkyndige må dermed balansere rapporten sin mellom partens ønsker, og en objektiv vurdering innenfor det rimelige verdiintervallet. Eksaminasjonen kan få betydning dersom retten får inntrykk av at den partssakkyndige er usikker. Fremstår den partssakkyndige utrygg vil rapporten vektlegges mindre. Funnene tyder også på at god kontakt med retten, og en forståelig presentasjon av rapporten er viktig for vekten den får i domsslutningen.

Videre er det stor enighet om at partssakkyndige tilfører verdi til bevisbildet fremlagt i retten, til tross for at de er påvirket av parten de representerer. Retten går nøye gjennom rapporten, stiller spørsmål og velger ut forutsetningene den finner rimelige. De fagkyndige meddommerne bidrar med kompetanse, og sikrer effektivitet og rettsikkerhet i prosessen. Bruken av partssakkyndige bringer inn informasjon som er avgjørende for domsslutningen, og bruken svarer seg derfor i et kost-nytte perspektiv. Ressursbruken i slike saker kan likevel bli i overkant omfattende. Enkelte mener at retten med fordel kan bli bedre på å bruke styringsverktøyene de har til rådighet. Her blir særlig bruken av avkortning trukket frem.

3. Rettslig grunnlag og teori

3.1 Rettslig grunnlag

Domstolene, også benevnt som det norske rettsvesenet, er en viktig del av det norske styringssystemet og den dømmende myndighet i både sivile- og straffesaker. Dersom domstolene har behov for å få mer informasjon om et faglig spørsmål i en sak, kan det oppnevnes en eller flere sakkyndige som har spesialkompetanse på fagfeltet (Domstoladministrasjonen, 2020). Første gang «den sakkyndige» ble innhentet med hjemmel i lov var med straffeprosessloven av 1887. «Den sakkyndige» ble 27 år senere også hjemlet i tvistemålsloven, nå tvisteloven, slik at eksterne sakkyndige personer med faglig kompetansen kunne innhentes ved behov i tvistesaker². «Den sakkyndige» har dermed vært en del av det norske rettssystemet i mange år.

Historisk sett er det den rettsmedisinske disiplinen som har lengst tradisjon for sakkyndighet innen strafferett. De senere årene har det vært en økende samfunnsmessig kompleksitet og spesialisering, og dermed har domstolene sett et økende behov for ekspertkunnskap når rettsspørsmål skal løses (Lundeberg, 2009). Behovet for ekspertkunnskap kommer av at samfunnet i dag preges av konflikter som er både rettslige, teknologiske og vitenskapelige (Jasanoff, 1995). I norske rettsaker er det også en økende trend til at partene henter inn egne sakkyndige (Langbach, 2006). Dette gjelder ikke bare for straffesaker, men også sivile saker hvor det eksisterer en tvist mellom to eller flere parter.

Det presiseres ikke i loven hvilke kvalifikasjoner en sakkyndig skal ha, og heller ingen retningslinjer til det formelle kravet til arbeidsmetode (Lundeberg, 2009). Imidlertid er det krav om at den sakkyndige skal ha «den nødvendige kyndighet og erfaring» jf. tvisteloven (2005) § 25-3 2.ledd 1.setning. I tvisteloven §25-1 heter det videre «Sakkyndigsbevis er en fagkyndig vurdering av faktiske forhold i saken», hvilket indikerer at den sakkyndige skal bidra med sin kunnskap til å belyse faktum gitt de rettslige rammer. I tillegg må sakkyndige som er oppnevnt av domstolen forholde seg til reglene om habilitet³. Dersom det eksisterer interessekonflikter

² Tvistemålsloven formaliserte spilleregler for hvordan sakkyndige skulle tas i bruk i sivile saker. Bestemmelsene om sakkyndige ble i den nye tvisteloven (som trådte i kraft i 2008) videreført uten store endringer.

³ En fagkyndig meddommer vil være inhabil om han har vennskap, slektskap, svogerskap, forretningsmessige forhold eller om han har andre relasjoner tilknyttet partene i saken som gjør at hans avgjørelse som dommer kan bli påvirket (Domstoladministrasjonen, 2020)

eller omstendigheter som kan skape tvil om ens habilitet må dette omgående meldes fra om til retten (Domstoladministrasjonen, 2020).

Den sakkyndige kan oppnevnes av både domstolen og partene (Domstoladministrasjonen, 2020). Retten kan dra nytte av fagkyndighet i fire roller, enten ved at retten oppnevner fagkyndige meddommere eller skjønnsmenn, ved at partene oppnevner partssakkyndige eller ved at sakkyndige vitner uttaler seg om spørsmål hvor de har ekspertkunnskap (Langbach, 2006). Fokuset i denne oppgaven vil være fagkyndige meddommere og sakkyndige oppnevnt av partene, kalt for partssakkyndige.

En fagkyndig meddommer er rettsoppnevnt og står i en rettslig særstilling. Etter domstolslovens § 70 skal fagkyndige meddommere være «*personlig egnet til oppgaven*». Tvisteloven §9-12 andre ledd uttrykker etter sin ordlyd en plikt til å sette retten med fagkyndighet når «*hensynet til forsvarlig behandling av saken tilsier det*». Det vil si at hverken retten eller partene kan kreve at retten settes med fagkyndige meddommere (Ulsted, 2014). Retten og partene kan begge komme med forslag til fagkyndige meddommere, men det er retten som er ansvarlig for å innhente kvalifiserte personer. Meddommeren har plass ved dommerbordet, direkte innflytelse over domsresultatet og må være habil i likhet med dommerne. Hver dommer har samme myndighet, ansvar og plikt til å avgi stemme (Lundeberg, 2009). Det vanligste i dag er å sette retten med to fagkyndige meddommere i tillegg til juridiske dommere (*Jf. domstolsloven § 88 (endret ved lov 16.juni 1989 nr. 68). I tingretten er de fagkyndige meddommerne i flertall*).

I skjønnsaker kalles fagkyndige meddommere for skjønnsmedlemmer (Domstoladministrasjonen, 2020). Skjønnsmedlemmer settes ved behandling av skjønnsaker for å sikre en mest mulig korrekt verdsettelse. Fagbakgrunnen vil variere fra sak til sak ettersom skjønnsakene har ulikt omfang og kompleksitet (Eldøy, Fossum, & Borchsenius, 2016). Hovedfokuset i denne oppgaven vil være rettet mot saker hvor det er benyttet fagkyndige meddommere og skjønnsmedlemmer som har sitt fagfelt innenfor økonomi.

Partene i sivile saker benytter ofte anledningen til å styrke sin sak ved å engasjere egne sakkyndige, kalt partssakkyndige (Langbach, 2006). For disse gjelder ikke habilitetsreglene (Domstoladministrasjonen, 2020). I straffesaker må medisinske partssakkyndige oppfylle mange kompetansekrav for å kunne avgi forklaring, samt at vurderingene deres kvalitetssikres

av en kommisjon før de kan benyttes i retten (Jusleksikon, 2018). Dette gjelder ikke for partssakkyndige som opptrer i sivile saker, som f.eks. verdivurderingskonflikter.

Verdsettelse av både eiendom og selskaper er et juridisk problemområde hvor det kan være behov for sakkyndighet. Grunnen er at slike verdsettelse inneholder en rekke forutsetninger som baseres på en ukjent fremtid. Eksempler på slike forutsetninger kan være antagelser om fremtidige leieinntekter, rentenivå, vedlikeholdskostnader, etterspørsel, tilgang på finansiering og markedskonjunkturer (Kaldestad & Møller, 2016). Både partene og de sakkyndige kan ha ulike oppfatninger om hva som er rimelige forutsetninger for fremtiden, og bare små endringer i forutsetninger kan gi store utslag i endelig verdi. Dette gjør at verdiestimatene som blir fremlagt kan variere stort. Et eksempel på en verdsettelseskonflikt med store sprik i verdiene er «Zachen-saken», som omhandler Zachariasbryggen i Bergen (Aalvik, 2019). I løpet av seks runder i retten ble det innhentet en rekke partssakkyndige verdsettelse med svært varierende verdiestimer. De ulike verdsettelsen var som følger; Kyte Næringsmegling verdsatte selskapet til kr 264 millioner, EY til kr 227 millioner, Cushman & Wakefield til kr 574 millioner og Newsec kr 594 millioner.

Bruken av partssakkyndige i verdsettelseskonflikter som omhandler næringseiendom blir problematisert av Bønes og Johansen (2019). Her finner de at interaksjonen mellom partssakkyndig og partens advokat i løpet av rapportarbeidelsen kan ha betydning for det endelige verdiestimatet som blir fremlagt i retten. De finner også at både den sakkyndige og advokaten er klar over at det finnes et intervall av verdiestimat som kan godtas som «riktig» verdi, og at dette kan utnyttes ved å legge seg i den enden av intervallet som er gunstig for parten. Her peker de også på at dette åpner for et strategisk spill mellom partene, hvor plasseringen i verdiintervallet kan være med på å påvirke utfallet i rettssaken.

3.2 Rettsøkonomisk analyse

Rettsøkonomi er økonomisk analyse av rettsreglenes virkninger (Eide & Stavang, 2005). Rettsøkonomisk teori vektlegger å forklare hvordan individer og sammenslutninger tilpasser seg lover og annet regelverk. Dersom man oppnår forståelse av en slik tilpasning vil det være mulig å bedømme hvilke virkninger forskjellige rettsregler faktisk får, og om resultatene stemmer med lovens formål. Hovedpoenget med en rettsøkonomisk analyse er å rette søkelyset mot samfunnsøkonomisk effektivitet. Det vil si at en ønsker å se om bruken av partssakkyndige

i retten fører til en samfunnsøkonomisk effektivitet når partene er uenige om et verdiesestimert ved en verdsettelse.

Innenfor rettsøkonomisk teori er det en forutsetning at aktørene har adferd som gjør at de er rasjonelle aktører (Eide & Stavang, 2005). Det vil si at hver enkelt aktør følger sin egeninteresse og tar sine valg basert på en vurdering av fordeler og ulemper mellom de ulike handlingsalternativene. Rasjonelle aktører tilpasser seg prosessreglene, og prosessreglene fungerer som insentiver til stevning, forlik og anke. Det brukes penger på å hente inn sakkyndige i verdsettelseskonflikter, og dersom man antar at partene er rasjonelle aktører, vil dette bety at partene mener at bruken av eksperter har en økonomisk verdi større enn beløpet de betaler. I rettsaken for tvangsutløsningen av minoritetsaksjonærene i Hafslund, hvor prislappen på advokater, partssakkyndige og fagkyndige meddommere var på 40 millioner, vil teorien da anta at kostnadene ikke overstiger den eventuelle gevinsten (Lunde, 2020).

Det er tre grunner til at man i rettsøkonomien er interessert i prosess (Eide & Stavang, 2005). For det første er økonomisk teori nyttig med den hensikt å belyse og forutsi hvordan rasjonelle parter velger å løse tvister. For det andre kan analyser av partenes adferd belyse tiltak for å begrense konflikter og eventuelle saks kostnader. For det tredje vil måten tvister løses på, ha betydning for rettsystemets totale kostnader.

Optimismemodellen viser at hvis partene har relativt optimistiske oppfatninger av egne muligheter for å vinne frem i retten, vil forlik forkastes på tross av transaksjonskostnader som ville blitt spart ved forlik (Eide & Stavang, 2005). Transaksjonskostnader kan anses som alle de forskjellige kostnadene summert sammen forbundet med en tvist. I verdsettelseskonflikter, hvor partssakkyndige benyttes, kan eksempler på transaksjonskostnader være kostnader til bruk av partssakkyndige, saks kostnader, kostnader forbundet med tap av fritid og arbeidstid, forhandlingskostnader, beslutningskostnader, ubehagskostnader og evalueringskostnader.

Asymmetrisk informasjon defineres ved at en part har informasjonsfordel sammenlignet med motparten når det skal settes en verdi eller gjennomføres en transaksjon (Mishkin, 2003). Rasjonelle aktører vil velge å ikke forlikes, men heller benytte seg av domstolen ved verdsettelsestvister hvor de har ulik oppfatning om hva saken vil resultere i (Eide & Stavang, 2005). Dette kommer av at partene gjør beregningen av de forventede utfallene basert på asymmetrisk informasjon. Den asymmetriske informasjonen kan skyldes privat informasjon

som ikke er kjent for motpart, usikkerhet knyttet til gjeldende rett eller den andre part sin situasjon.

3.3 Bruken av sakkyndige i det norske rettsvesen

Ifølge Lundeberg (2009) inviteres den sakkyndige inn i rettsaken for å ivareta *effektivitets- og rettssikkerhetshensynet*. Effektivitetshensynet handler om at rettsapparatet skal kunne forstå faktum lettere gjennom bruken av den sakkyndiges forklaring. Rettssikkerhetshensynet handler om å sikre tilliten til at retten anvender reglene på en korrekt og rettferdig måte. Den sakkyndige bidrar til effektivitet og rettssikkerhet ved å gjøre det enklere for retten å forstå faktum. Dette gir også økt tillit til at det er de faktiske forholdene som er med på å avgjøre saken. Eksperten henter sin legitimitet ved å påstå at enhver annen som opptrer upartisk, og besitter samme kunnskap og kompetanse, vil kunne komme til den samme konklusjon. Lundeberg påpeker også at den sakkyndiges makt og påvirkningskraft vil kunne variere etter hvilken rolle den sakkyndige tildeles i rettsprosessen. Man kan oppnevnes som rettsoppnevnt eller partsoppnevnt sakkyndig, eller som sakkyndigvitne. Vitner har kun adgang til å referere, mens sakkyndige kan foreta skjønsmessige vurderinger.

3.3.1 Den sakkyndiges insentiver

Den sakkyndige vil ha et insentiv til å gi en sannferdig, ærlig, objektiv og faglig vurdering i alle oppdrag og for å redusere sin renommerisiko (Posner, 1999). Dette støttes av Powers (2004) teori om hvordan eksperter påpasselig ivaretar sitt eget omdømme. Mange sakkyndige representerer relativt små selskaper, og selskapets omdømme vil kunne bli rammet av den sakkyndiges potensielt uærlige rapporter eller feilvurderinger. Et eksempel kan være at dersom det blir kjent at den sakkyndige har gitt uærlige eller ukorrekte beregninger, vil dette kunne føre til svekket omdømme og troverdighet for både den sakkyndige og selskapet som den sakkyndige representerer.

Dersom selskapet som den sakkyndige tar oppdrag for anser advokaten eller klienten til advokaten som en betydningsfull kunde, vil den sannferdige, ærlige og objektive vurderingen bli satt på prøve (Friedberg, Saffran, Stinson, Nelson, & Bennett, 1999). Det kan utvikles en interessekonflikt ettersom den sakkyndige vil ønske å imøtekomme kundens forventninger samt opprettholde den eventuelt gode kundekontakten. Dette kan videre føre til at den

sakkyndige får et insentiv til å gi en mindre objektiv og mer «ønskelig» vurdering for parten den representerer.

Ifølge Kim (2016) kan den sakkyndige ha egeninteresse av å opptre sannferdig for å skape seg et rykte om å ha integritet og være faglig dyktig. Dette kommer av at den sakkyndige ofte kan benyttes som sakkyndig i tilsvarende saker flere ganger. Dersom den sakkyndige opptrer uærlig i en sak kan det føre til omdømmetap, og være ødeleggende for karrieren til den sakkyndige. I tillegg kan motpartens advokat, gitt at vedkommende fremdeles benyttes som sakkyndig, benytte det faktum at den sakkyndige tidligere har vært uærlig ved en eventuell kryss-eksaminering i retten. En advokat vil dermed ha et insentiv til å benytte seg av en sakkyndig som ikke har et negativt omdømme. På bakgrunn av dette vil den sakkyndige ha insentiver til å være sannferdig, ærlig, objektiv og nøytral i sine vurderinger slik at personen kan få nye betalte oppdrag.

3.3.2 Kritikk knyttet til bruk av partssakkyndige

Kritikken av den sakkyndige knytter seg ifølge Posner (1999) til agent-prinsipal-problemet. Prinsipal-agent-problemet handler om asymmetrisk informasjon mellom prinsipalen og en agent. I vårt tilfelle kan dommeren i en rettsak anses som prinsipalen, mens den sakkyndige vil være agenten. Informasjonsasymmetrien gjør det vanskelig for dommeren å vite at han fatter en korrekt beslutning basert på det den sakkyndige presenterer. Posners teori bygger på det amerikanske jurysystemet. I USA er det en grunnlovfestet rett til å bli dømt av en jury, satt sammen av sine likemenn (NOU 2011: 13). Det vil i slike tilfeller være en større informasjonsasymmetri mellom de sakkyndige og juryen i rettssaken, enn i norske rettssaker hvor retten tilføres sakkyndighet i form av fagkyndige meddommere.

Den første kritikken knytter seg til at den sakkyndige, som er betalt av partene, vil være «hired-guns» (Posner, 1999). Det vil si at den sakkyndige vil avgi en forklaring som støtter saken til parten han representerer, i stedet for å avgi et objektivt, faglig utsagn. Den andre kritikken bygger videre på den første og sier at det faglige misforholdet mellom en dommer og en sakkyndig gjør det vanskelig for dommeren å avdekke feil i den sakkyndiges argumentasjon. Den tredje kritikken handler om at domstolen vil legge bort begge parter påstand, dersom man har to sakkyndige med motstridende argumentasjon. Dette medfører at innhenting av en sakkyndig er bortkastet og at den rettslige prosessen ikke blir effektivisert. På denne måten vil ikke legitimitet eller oppklaring av saken sikres, hvilket bryter med rettssikkerhetshensynet.

Selv om partenes påstander blir lagt til side av retten fører det sjeldent til at partene avstår fra å hente inn partssakkyndige. Dersom en part tar initiativ til å ikke innhente sakkyndige kan dette signalisere at man har en dårlig sak eller at man sliter med å få kvalifiserte eksperter til å tale saken sin.

Lundeberg (2009) hevder at dommere på generelt grunnlag kan være av den oppfatning at den sakkyndiges vurderinger er påvirket av partiske forhold til oppdragsgiver og at det vil være små muligheter for sannhet i slike relasjoner. Dette kan føre til at tema som oppdragsgiver ønsker å få presentert er hva den sakkyndige leverer. I interaksjonen mellom den partssakkyndige og advokaten før en rettsak vil den sakkyndige få beskrevet hvilke forhold og forutsetninger som er til fordel for oppdragsgiver. På denne måten vil også tema og bevis som kan ha stor påvirkning for konklusjonen til retten ikke bli belyst og presentert for domstolen. Det kan i tillegg se ut som det foregår «shopping» av sakkyndige, ettersom en advokat gjerne kontakter 20 ulike partssakkyndige for å finne en som støtter sin klient sin sak (Posner, 1999). Bønes og Johansen (2019) finner også at advokatene har mulighet til å påvirke den partssakkyndiges estimat gjennom shopping, utvelgelse av informasjon rapporten baseres på og gjennomlesing av rapporten før den legges frem i retten. For at den partssakkyndige skal kunne utarbeide rapporten basert på opplysningene som blir tilsendt, er det vanlig å fraskrive seg alt ansvar for hvordan verdiene er utarbeidet og hva estimatet brukes til.

Et forhold som trekker i retning av at den sakkyndige opptrer sannferdig og ærlig er at rapportene som blir fremstilt for en rettsak ofte blir grundigere analysert og vurdert av dommerbordet og motparten, enn hva en rapport utført i forskningssammenheng vil bli (Posner, 1999).

Forskning gjort på psykologiske mekanismer knyttet til den partssakkyndige viser at han ikke alltid kan være helt rasjonell og objektiv under sitt arbeid (Levy & Schuck, 1999). Bakgrunnen for dette er at den sakkyndige vil ha bånd til klienten, kjennskap til tidligere verddivurderinger, valg av sammenlignbare transaksjonsdata, generell kunnskap og erfaringer som vil kunne styre arbeidet. En svakhet som må påpekes med forskningen som er gjort er at forskerne ikke klarer å identifisere alle faktorene som påvirker den endelige verdsettelsen. Den største svakheten er hvordan verdsetteren blir påvirket av andre aktører ettersom dette kan føre til skjevhet i vurderingen.

Goldman (2001) beskriver det såkalte «novice & 2-experts-problem», utfordringen man støter på når en meningmann skal forsøke å skille mellom to tilsynelatende like kvalifiserte eksperter med motstridende meninger. Spørsmålet Goldman stiller er om meningmannen kan rettfærdiggjøre måten han skiller mellom de to ekspertene på. Denne problematikken er svært lik den dommere står overfor i rettssaker hvor man benytter partssakkyndige. For å kunne ta en avgjørelse må meningmannen bruke annet enn sine egne subjektive meninger. Goldman lister opp fire mulige fremgangsmåter for å stole mer på en av ekspertene. Fremgangsmåtene er å se på ekspertenes argumentasjon for egne påstander, støtte fra andre eksperter, vurdering av bias hos eksperten, og vurdering av ekspertenes tidligere påstander. Ettersom det sjeldent er mulig å avgjøre om et tidligere verdiestimat var riktig eller feil, vil vi kun ta for oss de tre første fremgangsmåtene.

Den første fremgangsmåten er å se på hver av ekspertenes argumenter for egne synspunkt, og argumenter mot rivalens påstand (Goldman, 2001). Dersom dette skal brukes som grunnlag for å foretrekke den ene ekspertens uttalelser, foreslår forfatteren at man ser på i hvilken grad en ekspert klarer å komme med argumenter som underbygger hans egen påstand, og motargumenter mot den andre ekspertens påstand. Dersom en av ekspertene ikke kan komme med motargumenter, tolkes dette som at den andre parten har riktig. Utfordringen med denne metoden er at det er den enkelte eksperts evne til å formulere seg, personlighet og debatteringssevne som avgjør hvem som vinner. Dette trenger ikke nødvendigvis å være den som har den mest korrekte påstanden, eller den som er faglig dyktigst.

Videre er det enighet fra andre eksperter og faglig anerkjennelse som trekkes frem (Goldman, 2001). Dersom mulig skal man undersøke hvor mange eksterne eksperter som er enig med hver av ekspertene. Tanken er at enighet mellom et høyt antall eksperter betyr at det er større sannsynlighet for at en påstand er riktig. Her må man gjøre en vurdering av hvor relevante ekspertene man forhører seg med er for den aktuelle saken, noe som kan bli en omfattende og ressurskrevende prosess. En enklere måte å gjøre en lignende test på er å se på akademiske titler, profesjonell tittel, rykte og arbeidserfaring. Forfatteren antar her at titler mottatt fra akademiske institusjoner eller profesjonelle firmaer vil være et kvalitetsstempel, ettersom disse aktørene har et omdømme å ivareta. Ved å bruke antall eksperter som støtter påstanden i kombinasjon med titler og erfaring vil man kunne få en pekepinn på hvem av ekspertene som har korrekt. Ulempen er at det er svært ressurskrevende å hente inn andre eksperters synspunkt,

samtidig risikerer man at ekspertene bare støtter seg til den av ekspertene med størst faglig anerkjennelse, uavhengig om denne har den objektivt riktige påstanden.

Til slutt kommer mulige tegn på vikarierende motiv eller bias som kan ligge bak en eksperts påstand (Goldman, 2001). Dersom slik bias finnes hos kun én av ekspertene, og man ikke har andre indikatorer på hvem som har rett, vil det være riktig å legge størst lit til eksperten som ikke har noen forvrengende interesse eller bias i saken. Ofte vil man se at begge ekspertene kan ha vikarierende motiv, men de gangene det finnes en ikke-ubetydelig forskjell i de to ekspertenes motiver, må dette tas med i vurderingen av deres påstander. Dersom alle eksperter innenfor et fagfelt er rammet av samme bias vil det også kunne påvirke verdien av å innhente meningene til flere eksperter, slik vi har drøftet i avsnittet ovenfor.

3.4 Bias i dommerens beslutningsprosess

Forskning innen beslutningspsykolog og vitnepsykologi viser at mennesker, selv om de gjør så godt de kan, ikke alltid er nøkterne og objektive beslutningstakere (Magnussen & Teigen, 2020). På lik linje med menigmenn vil også fagfolk og eksperter kunne komme frem til feil konklusjoner. Dette kommer av at vi som mennesker har begrensninger knyttet til vårt kognitive apparat og benytter oss av kognitive snarveier for å navigere ut av komplekse situasjoner på en enkel måte. Beslutningene som kommer enkelt til oss vil føles sikre, og beslutningstakeren sitter igjen med en å tro på at magefølelsen og førsteinntrykket var riktig.

Det skilles mellom raske beslutninger som blir tatt automatisk og «intuitivt», og beslutninger som er mer arbeidskrevende, basert på analyser, kunnskap og logikk (Kahneman, 2011). Systemene kalles henholdsvis for system 1-tenking og system 2-tenking. Begge metodene har sine begrensninger. System 1 benytter seg av snarveier som ikke alltid kan beskrives. På den andre siden er begrensningene til system 2 knyttet til at det kreves store ressurser, det er langsommere og det kan bare analysere en sak om gangen. Sistnevnte er systemet som blir benyttet i rettslig sammenheng ettersom det reflekteres over saken, alle muligheter blir sjekket, samt at resonnementene blir ettergått steg for steg (Evans, 2006). Eksperter, som har mer kunnskap og erfaring, vil kunne gjøre bedre vurderinger, men mer erfaring vil på samme tid føre til en økende selvsikkerhet, og at beslutninger gjerne tas raskt og intuitivt (Larrick & Feiler, 2015).

3.4.1 Ankring

Peer og Gamliel (2013) viser hvordan partiskhet, bruk av forenklede metoder eller skjevheter hos juridiske dommere kan føre til sub-optimale beslutninger. Et eksempel på dette er «anchoring-and-adjustment», fra nå av bare ankring. Ankring er en tankefeil som går ut på at en kjent verdi, ankeret, tillegges stor vekt når man skal gjøre et estimat. En måte dette kan skje på er at man går ut fra ankeret, og justerer dette estimatet opp eller ned frem til det når et akseptabelt estimeringsintervall (Kahneman & Tversky, 1974). Dette medfører at man som regel vil ende opp med et utilstrekkelig estimat, da estimatet alltid vil ligge på øvre eller nedre grense av estimeringsintervallet (Mussweiler & Strack, 1997).

Bruken av to eksperter med motstridende vitneutsagn viser seg å være med på å motvirke effekten av ankring (Foster, 2009). I slike tilfeller baserer dommerne seg lite på selve verdiestimatet til de sakkyndige, som ytterligere demper ankring-effekten fra de sakkyndiges estimater. Det som er viktig for dommerne er vitnets kredibilitet og klarheten i det de presenterer. Evnen til å presentere vitneutsagnet slik at retten forstår innholdet fant også Kutnjak og Hans (2003) at var viktig. Dette kan være med på å forklare hvorfor advokatene har insentiver til å ta i bruk sakkyndige som klarer å presentere sine vurderinger på en god måte i retten (Posner, 1999). Kutnjak og Hans (2003) fant også ut at evnen til å stå på sitt og virke trygg gjennom eksaminasjonen hadde betydning for hvilken tillit dommerne fikk til de sakkyndige og påstandene de kommer med.

3.4.2 Bekreftelses-bias

Plous (1993) peker på at når folk har en forutinntatt oppfatning eller en hypotese om noe, fører det ofte til at man vektlegger informasjonen som stemmer med denne oppfatningen eller hypotesen. Denne typen bias fører til at dommere vektlegger informasjon som støtter deres synspunkt, eller tolker informasjonen som blir presentert for dem i retning av deres forutinntatte oppfatning.

Rasmussen og Leauanae (2004) kommer med råd for hva advokater bør tenke på når de skal velge en sakkyndig til å representere saken deres. Kvalifikasjonene de mener skal vurderes for å skille mellom kandidatene er utdanning, profesjonell trening og erfaring innen fagfeltet den sakkyndige skal uttale seg om. Kravene om utdanning og erfaring fungerer i praksis mer som minimumskrav. I artikkelen skriver også forfatterne at det i en perfekt verden vil være en objektiv vurdering av den sakkyndiges arbeids kvalitet som vurderes retten. I praksis derimot,

er det vanskelig for retten å skille mellom arbeidet til to sakkyndige som er tilnærmet like kvalifisert. Dette gjør at subjektive meninger er med på å påvirke utfallet i rettssaker. Det argumenteres derfor for at sannsynligheten for å få medhold i retten påvirkes av den sakkyndiges karisma og evne til å presentere sitt arbeid på en overbevisende måte har betydning.

3.5 Forskningsspørsmål

Teorien gjennomgått ovenfor leder oss til hovedproblemstillingen:

Hvordan vurderer fagdommere og fagkyndige meddommere verdsettelsesrapporter avgitt av partssakkyndige i sivile saker?

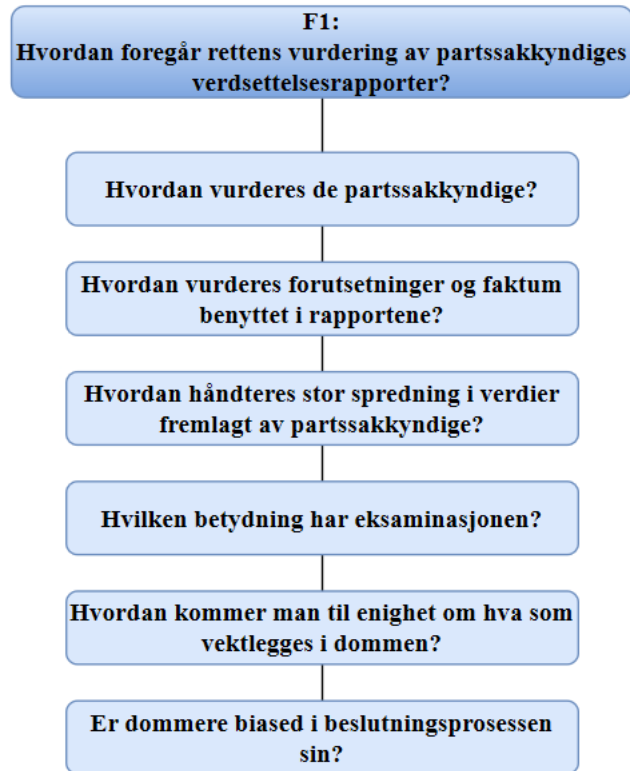
For å belyse og utforske problemstillingen vil vi dele den opp i to underliggende forskningsspørsmål, som hver for seg og i lys av hverandre, vil lede til en drøftelse av hovedproblemstillingen.

Det er naturlig å starte med å utforske hvordan vurderingsprosessen av verdsettelsesrapportene utspiller seg. Teorien antyder at de partssakkyndige ønsker å komme med et faglig objektivt utsagn, samtidig som den viser at de partssakkyndige kan bli preget av parten som henter dem inn. En slik preging fra parten vil komme til uttrykk som stor spredning i estimatene de fremlegger for retten. Forskning på området viser også at selv eksperter og fagfolk kan være utsatt for kognitive skjevheter. Det er derfor en mulighet for at retten lar andre faktorer enn fakta styre hva resultatet av rettstvisten blir.

Dette leder oss til forskningsspørsmål 1:

F1: Hvordan foregår rettens vurdering av partssakkyndiges verdsettelsesrapporter?

Under forskningsspørsmål 1 er det en rekke underspørsmål som belyses. Disse presenteres i *Figur 1*.

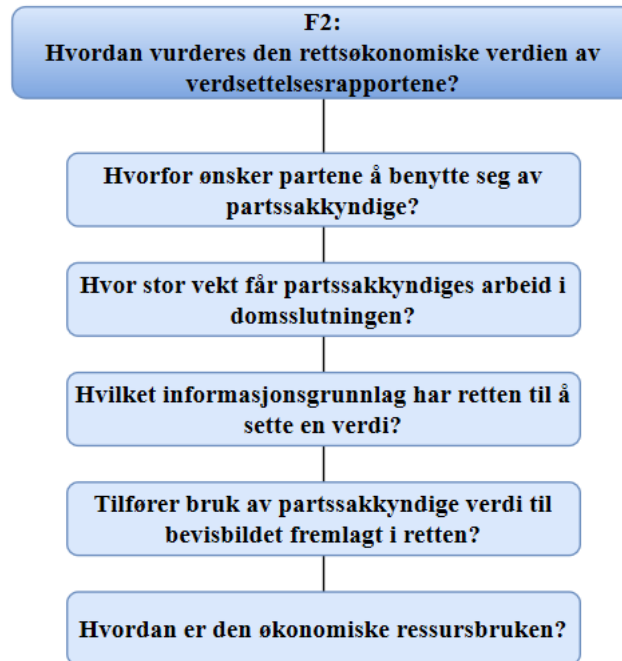

Figur 1: Forskningsspørsmål 1

Videre viser teorien at dersom rasjonelle parter velger å benytte seg av partssakkyndige, så betyr det at verdien de tilfører diskusjonen overstiger kostnaden ved å hente dem inn. Bruken av partssakkyndige i verdsettelseskonflikter tilsier dermed at partene selv oppfatter dette som økonomisk rasjonelt. Derfor er det interessant å se på om retten, i form av fagdommere og fagkyndig meddommere, deler synet på de partssakkyndiges bidrag. Dette fører oss til forskningsspørsmål 2:

F2: Hvordan vurderes den rettsøkonomiske verdien av verdsettelsesrapportene?

Også under forskningsspørsmål 2 er det en rekke underspørsmål som skal belyses. Disse er oppsummert i *Figur 2*.

Figur 2 - Forskningsspørsmål 2

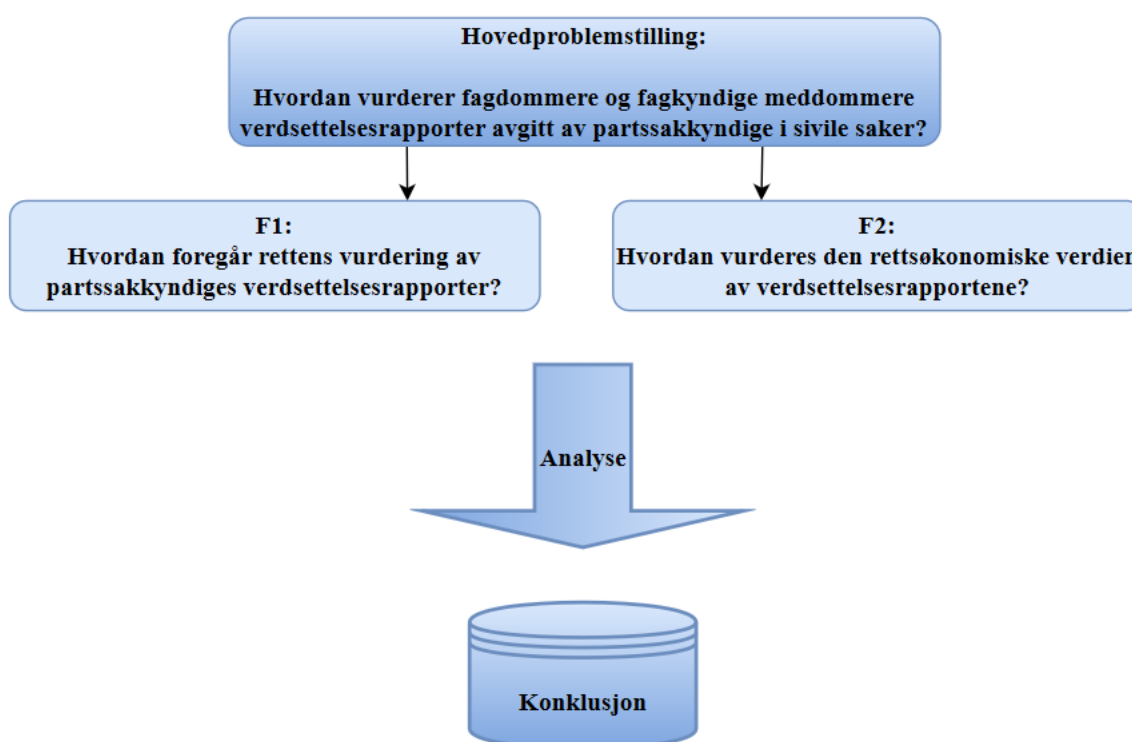
Summen av spørsmålene skal gi oss svar på hvordan fagdommere og og fagkyndige meddommere vurderer bevisverdien av det partssakkyndige bidrar med i verdsettelseskonflikter.

4. Metode

Metodedelen vår er utarbeidet etter modellen til Kenno, McCracken & Salterio (2017). Vi vil starte med å kort begrunne valg av metode før vi videre vil se nærmere på datainnsamlingen som ble gjort, samt populasjonen og utvalget. Deretter følger en beskrivelse av forberedelse og gjennomføring av både intervju- og analysedelen før vi avslutningsvis kort drøfter hvilke begrensninger som følger med valget av metode.

4.1 Valg av metode

For å besvare problemstillingen har vi valgt å dele den inn i to forskningsspørsmål. Analysens struktur blir da følgende:

Figur 3: Oppgavens analysestruktur

Vi har valgt å benytte oss av den kvalitative metoden ved semistrukturerte intervjuer ettersom den synes å være best egnet til å belyse vår problemstilling; hvordan vurderer fagdommer og fagkyndige meddommere verdsettelsesrapporter avgitt av partssakkyndige i sivile saker.

Ved å benytte intervjuer som feltstudier får vi mulighet til å belyse forskningsspørsmålene fra perspektivene til kildene (Kenno, McCracken, & Salterio, 2017), samt mulighet til å undersøke

emnet i detalj (Tight, 2017). En feltstudie vil også være den foretrukne metoden ved undersøkelse av en moderne begivenhet i dybden (Yin, 2018), hvilket bruken av partssakkyndige kan anses å være. Fokuset vårt har vært å benytte en god datainnsamlingsmetode slik at datamaterialet holder høy intergritet og kvalitet.

4.2 Intervjuene

4.2.1 Datainnsamling gjennom intervjuer

Datainnsamlingen vår er gjort ved å gjennomføre en feltstudie som er basert på metoden fastsatt av Lillis (1999). Det vil si at datasettet er hentet fra våre egne semistrukturerte intervjuer, hvilket medfører et begrenset utvalg. Utvalget vårt består av intervjuobjekter som er funnet via kontakt med Domstoladministrasjonen, ved å søke på relevante rettsaker i lovdata pro og etter forslag fra intervjuobjektene selv.

Studien ble utformet som en feltstudie med semistrukturerte intervjuer og strukturert med en intervjuguide. Intervjuguiden er utviklet på bakgrunn av forskning gjort av McCracken (1988) og Brenner, Brown og Canter (1985) på kvalitative undersøkelser og ble designet for å få utdypende svar fra respondentene. I tillegg tar intervjuguiden, som er lagt ved i *appendiks A*, utgangspunkt i forskningsspørsmålene slik at disse ble belyst og svart på i intervjuet. Målet var at forskningsspørsmålene til sammen skulle besvare den overordnede problemstillingen i oppgaven.

Intervjuguiden ble utformet i forkant av intervjuene for å kunne benytte semistrukturerte intervjuer. Ved å benytte denne intervjuformen blir intervjuene mer fleksible, ettersom intervjueren har mulighet til å følge opp informasjonen fra intervjuobjektet. Intervjuene skal gi svar på forskningsspørsmålene og det er derfor viktig at intervjueren får intervjuobjektet til å fragi seg informasjon om emnet som studeres (Kenno, McCracken, & Salterio, 2017).

4.2.2 Populasjon

Populasjonen vår har bestått av fagdommere, fagkyndige meddommere og skjønnsmedlemmer. Vi har valgt å dele populasjonen inn i to grupper, hvor fagdommere utgjør den første, og fagkyndige meddommere og skjønnsmedlemmer utgjør den andre gruppen. Vi kaller de to gruppene for fagdommere og fagkyndige meddommere. Grupperingen er gjort for å kunne

analysere forskjeller i svarene mellom de juridisk utdannede fagdommerne, og de fagkyndige meddommerne som har økonomisk bakgrunn.

Utgangspunktet for populasjonen av fagdommere er satt til dommere som har hatt sivile saker hvor det har blitt benyttet partssakkyndige i en verdsettelsestvist i tingretten eller lagmannsretten. Dommerene har i tillegg hatt med seg fagkyndige meddommere eller skjønnsmedlemmer for å fatte en domslutning basert på partssakkyndiges rapporter som bevisførsel.

Når det gjelder populasjonen av fagkyndige meddommere og skjønnsmedlemmer har vi også her tatt utgangspunkt i sivile saker i domstolen, både tingretten og lagmannsretten, hvor det dreier seg om en tvist knyttet til en verdsettelse. Behovet for fagbakgrunn varierer fra sak til sak ettersom skjønnsakene har ulikt omfang og kompleksitet (Eldøy, Fossum, & Borchsenius, 2016). Vi er interessert i å se på hvordan økonomer vurderer partssakkyndiges rapporter fremlagt i rettsvister, og populasjonen består dermed av fagkyndige meddommere som har utdanning innenfor økonomi.

4.2.3 Utvalg

Våre intervjuobjekter består av syv fagdommere og ni fagkyndige meddommere, totalt 16 stk. Det er i tillegg blitt intervjuet tre fagkyndige meddommer som er holdt utenfor utvalget. Disse er ikke tatt med i utvalget ettersom vi ønsket å rendyrke utvalget til å kun gjelde fagkyndige meddommere med økonomisk bakgrunn.

Fagdommerene i utvalget har erfaring knyttet til vurdering av partsakkyndiges rapporter både med, og uten fagkyndige meddommere. Dommerene som stilte opp har stor faglig tyngde, og erfaring som fagdommer i sivile saker hvor det er uenighet om verdsettelsen av eiendom eller selskap, samt skjønnsaker. Et utvalg av fagdommerne har også skjønnsaker som sitt ekspertisefelt. Fagdommerene har i gjennomsnitt 12 års erfaring som dommer, samt gjennomsnittlig 69 saker som berører ovennevnte tema.

Våre fagkyndige meddommere består av personer som arbeider nasjonalt med verdsettelse av næringsseiendom og selskaper, samt innehar spesialkompetanse på minst ett av nevnte områder. I *Appendiks B – Bakgrunnsinformasjon* har vi oppsummert bakgrunnsinformasjonen til intervjuobjektene. Syv av våre ni fagkyndige meddommere er hentet fra fem ulike verdsettelsesselskaper og to er hentet fra to forskjellige revisjonsselskaper. Samtlige har en

mastergrad innenfor økonomi, og seks av dem er statsautoriserte revisorer. I tillegg har noen av dem sertifiseringer innenfor analyse og verdsettelse av eiendom. De har i gjennomsnitt vært fagkyndig meddommer i ca 19 år og opptrådt som fagkyndig meddommer i gjennomsnitt ca 14 ganger. De fagkyndige meddommerne har i tillegg vært i rettsalen som partssakkyndige i snitt ca 60 ganger.

Som tidligere nevnt har vi kommet i kontakt med intervjuobjektene våre via Domstolsadministrasjonen, ved å søke på relevante rettsaker på lovdata pro, samt etter forslag fra intervjuobjektene selv. Vi har lagt ned mye arbeid i å finne frem til intervjuobjekter med lang erfaring fra relevante saker, og er fornøyd med utvalget vi har fått tak i. Deltakerne i studien er oppsummert i Figur 4.

ID	Selskap	Rolle
S1	Verdsettelsesselskap 1	Fagkyndig meddommer, Partner
S2	Verdsettelsesselskap 1	Fagkyndig meddommer, Partner
S3	Verdsettelsesselskap 2	Fagkyndig meddommer
S4	Revisjonsselskap 1	Fagkyndig meddommer, Partner
S5	Verdsettelsesselskap 3	Fagkyndig meddommer
S6	Verdsettelsesselskap 4	Fagkyndig meddommer, Partner
S7	Verdsettelsesselskap 4	Fagkyndig meddommer, Partner
S8	Verdsettelsesselskap 5	Fagkyndig meddommer
S9	Revisjonsselskap 2	Fagkyndig meddommer
ID	Rettsinstans	Rolle
D1	Lagmannsretten	Lagdommer
D2	Tingretten	Tingrettsdommer
D3	Tingretten	Tingrettsdommer
D4	Tingretten	Tingrettsdommer
D5	Lagmannsretten	Lagdommer
D6	Lagmannsretten	Lagdommer
D7	Lagmannsretten	Lagdommer
Totalt		16 stk.

Figur 4: Oversikt over intervjuobjekter

4.2.4 Intervju – Forbredelse og gjennomføring

I avsnittene som følger vil det redegjøres for forberedelse, gjennomføring og etterarbeid av intervjuene.

Det første vi gjorde var å søke godkjenning av feltstudien fra Norsk Senter for forskningsdata (NSD). Vi fikk tidlig godkjent både informasjonsskriv, samtykkeskjema og intervjuguide. Informasjonsskrivet slår fast formålet og objektiviteten til studien, samt rettighetene intervjuobjektene har og hvordan den kvalitative dataen kom til å bli behandlet og lagret. Samtykkeskjemaet, hvor de har samtykket til å delta i forskningsprosjektet, er underskrevet av intervjuobjektene⁴. Som tidligere nevnt er det benyttet like intervjuguides i alle intervjuene for å sikre likest mulig intervjusituasjoner.

Ettersom intervjuobjektene er opptatte mennesker lot vi de bestemme dato og tidspunkt for intervjuet. Intervjuene ble avholdt fra uke 39 til 42 og varierte i tid med et intervall på 29 til 62 minutter med et gjennomsnitt på 41. Alle intervjuene ble tatt opp med båndopptaker og vi var alltid to som intervjuet. 7 intervjuer ble gjennomført over telefon, 7 på teams og 2 på zoom. Under hele intervjuet hadde vi fokus på å være aktive lyttere med et imøtekommende kroppsspråk, samt klare fordelinger på hvem som skulle si hva under selve intervjuet. Bakgrunnen for at overnevnte faktorer ble hensyntatt var at datainnsamlingen kunne bli negativt påvirket dersom de ikke ble hensyntatt (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2016). Intervjuguiden ble fulgt for å bevare konsistens i spørsmålene, men vi tillot oss selv å stille oppfølgingsspørsmål der det følte naturlig.

Etterhvert som intervjuene ble gjennomført, lyttet vi til opptakene og transkriberte dem. Dette ble gjort fortløpende ettersom vi ønsket å ha både inntrykk av kroppsspråk og stemningen ferskt i minne. Når dette var gjort sendte vi de transkriberte intervjuene tilbake til intervjuobjektene slik at de kunne lese over og gi oss en tilbakemelding om det var noe som måtte endres, fjernes eller legges til. 6 av de totalt 16 intervjuobjektene valgte å benytte seg av muligheten for å endre på svarene sine, og 1 valgte også å fjerne svaret sitt på det ene spørsmålet.

4.2.5 Analyse – forberedelse og gjennomføring

I denne delen av oppgaven vil vi utdype mer detaljert om prosessen rundt analysearbeidet. Analysen vår er basert på metodikken til Miles, Huberman & Saldaña (2014) ved at den ble splittet i ulike deler. I analysen ønsket vi å benytte oss av Nvivo12, et dataverktøy utformet for å strukturere og analysere kvalitative data. For å gjennomføre analysen lastet vi opp de 16 intervjuene i programmet og kodet de ulike svarene til de forskjellige forskningsspørsmålene

⁴ En av de fagkyndige meddommerne samtykket muntlig til å delta.

gjennom «nodes»⁵. Vi strukturerte intervjuene våre rundt forskningsspørsmålene, noe som gjorde det forholdsvis enkelt å identifisere nøkkelord og kode svarene i analyseprogrammet. Ettersom intervjuene var semistrukturerte var det likevel deler av svarene som ikke kunne direkte sammenlignes med andres svar, eller som tok opp emner andre intervjuobjekter ikke berørte.

Matrisen, som er illustrert i Figur 5, viser intervjudataene våre på strukturert form. Den vertikale aksene viser våre intervjuobjekter, mens den horisontale aksene inneholder våre to forskningsspørsmål. Forskningsspørsmålene er så delt inn i ulike tema. Ved å illustrere våre data på denne matriseformen ble det enklere å visualisere sammenhenger og funn på tvers av alle intervjuobjektene.

Matrise		F1: Hvordan foregår rettens vurdering av partssakkyndiges verdsettelsesrapporter?					F2: Hvordan vurderes den rettsøkonomiske verdien av verdsettelsesrapportene?				
		Tema 1	Tema 2	Tema 3	Tema 4	Tema 1	Tema 2	Tema 3	Tema 4
Lagmannsretten	D1										
Tingretten	D2										
Tingretten	D3										
Tingretten	D4										
Lagmannsretten	D5										
Lagmannsretten	D6										
Lagmannsretten	D7										
Verdsettelsesselskap 1	S1										
Verdsettelsesselskap 1	S2										
Verdsettelsesselskap 2	S3										
Revisjonsselskap 1	S4										
Verdsettelsesselskap 3	S5										
Verdsettelsesselskap 4	S6										
Verdsettelsesselskap 5	S7										
Revisjonsselskap 2	S8										

Figur 5: Matrisestruktur for analysen

4.2.6 Begrensninger

Ved å benytte semistrukturerte intervjuer som metodikk oppstår det noen begrensninger. Hovedfokuset vårt har vært å ha tiltak som sikrer studiens kredibilitet i størst mulig grad. Den største begrensningen ved å benytte semistrukturerte intervjuer er muligheten for *intervjubias*. *Intervjubias* omhandler at intervjueren påvirker og legger føringer i intervjuet, hvilket kan føre til skjevhet i svarene (Lillis, 1999). Dette kan direkte påvirke gyldigheten og påliteligheten knyttet til funnene i oppgaven (Salazar, 1990). Det første tiltaket som ble iverksatt var å

⁵«nodes» er en samleknagg for ulike emner eller intervjuobjekt-grupperinger.

utarbeide og benytte identiske intervjuguider til alle intervjuobjektene slik at vi holder oss innenfor de samme temaene. Det andre tiltaket som ble gjort var å stille forhåndsbestemte nøytrale og åpne spørsmål. På denne måten ble risikoen for å påvirke intervjuobjektene minimert, samt at spørsmål i liten grad var ledende (Lillis, 1999).

Videre ble alle intervjuene transkribert av begge to og returnert til intervjuobjekter for gjennomlesning. Dette ble gjort for å kvalitetssikre hverandres arbeid og forsøke å luke ut skjevhet i dataene som følge av vår subjektive tolkning av svarene. I tillegg benyttet vi analyseverktøyet NVivo slik at den analytiske prosessen vår ble etterprøvnbar (Lillis, 1999).

5. Analyse

Vi har valgt å strukturere analysen rundt våre to forskningsspørsmål. Analysen av hvert forskningsspørsmål tar for seg funnene fra både de fagdommerne og de fagkyndige meddommerne svarer. Vi vil starte med forskningsspørsmål 1, kalt F1, deretter vil vi ta for oss F2. På de ulike spørsmålene vil fagdommernes svar presenteres først, og deretter svarene fra de fagkyndige meddommerne. Etter hvert forskningsspørsmål vil vi oppsummere funnene og analysere disse i lys av teorien. Fordelen med denne strukturen er at vi lettere kan belyse likheter og ulikheter både mellom fagdommerne og de fagkyndige meddommerne, og innad i de to utvalgene.

5.1 F1: Hvordan foregår rettens vurdering av partssakkyndiges verdsettelsesrapporter?

For å belyse F1 har vi stilt spørsmål til både fagdommerne og de fagkyndige meddommerne om hvordan beslutningsprosessen deres er fra de får fremlagt de partssakkyndiges rapporter til det blir bestemt hvor mye vekt rapportene skal ha i domsslutningene. I tillegg har vi stilt dem spørsmål knyttet til hvordan de vurderer de partssakkyndige, samt forutsetningene og faktum. Det har også blitt stilt spørsmål vedrørende håndtering av stor spredning i verdiene fremlagt for retten, eksaminasjonenes betydning og hvordan dommerne blir enige om bevisverdien. Avslutningsvis har vi også sett på om dommerne blir påvirket av kognitive skjevheter i sin beslutningsprosess.

5.1.1 Vurdering av partssakkyndige

Det første vi ønsket å avklare var hvilke faktorer den partssakkyndige blir vurdert etter. Vi startet med å stille spørsmål knyttet til objektiviteten.

Fagdommerne svarer at de opplever at noen partssakkyndige er objektive, mens andre ikke er det. Noen partssakkyndige fremlegger tilnærmet partsinnlegg, mens andre er opptatt av sin egen faglige integritet og kommer med objektive rapporter.

«Det er vanskelig å svare generelt på det. Noen bommer og er for mye partsrepresentant, mens andre setter mer pris på sin faglige integritet, og sitt gode navn og rykte.» (D6)

Tilliten til den partssakkyndige svekkes dersom dommerne får oppfatning av at han er farget av parten han representerer.

«Det vil absolutt styrke tillitten til den partssakkyndige at vurderingen er basert på gode faglige utsagn, og ikke synspunkter som du finner igjen i partsforklaringen. Det er helt essensielt. Jeg har opplevd flere ganger at partssakkyndiges vurdering nærmest er sammenfallende med partsforklaringen, den vil da naturlig anses som et partsinnlegg, snarere enn en nøktern vurdering. Nøkternhet, objektivitet og faglighet er tre stikkord som er veldig sentrale i vurderingen av enhver partssakkyndig.» (D3)

Den ene fagdommeren forklarer viktigheten av å forstå at rapporten som fremlegges er basert på et mandat⁶ som den partssakkyndige får fra parten som engasjerer ham.

«Jeg tenker aldri at de er objektive hvis de er engasjert av en part. Da vet man at den sakkyndige har gjort en vurdering ut fra det mandatet den har fått. Det er ikke nødvendigvis sånn at han er subjektiv, men mandatet setter rammene for vurderingen og den som har laget mandatet er parten som ikke er objektiv. Det ser man ganske godt når begge partene har sakkyndige med helt ulike resultater. Det er ikke nødvendigvis slik at de sakkyndige ikke har gjort jobben sin, men hvilket mandat han har fått og hvilke dokumenter han har fått tilgang til styrer resultatet som blir lagt frem.» (D4)

Videre finner vi at fagdommerne vurderer faglig kompetanse som et minstekrav for å kunne uttale seg om saken, men at dette normalt er oppfylt og ikke brukes som et kriterium for å vurdere det de sakkyndige legger frem.

«Det er klart at kompetansen til den partssakkyndige, eller team av partssakkyndige, er noe som alltid vil høre hjemme i en vurdering av en sakkyndig erklæring. Hvis jeg hadde vært i retten i USA så hadde vi startet enhver sakkyndig redegjørelse med å klargjøre hvorvidt den som er sakkyndig også har tilstrekkelig kompetanse til å være det. Vi gjør det ikke slik i Norge. Vi akseptere at en person som blir fremstilt som et sakkyndig vitne har den statusen. Det er klart at vedkommendes erfaring og kompetanse på det området som omtales er et moment som spiller inn. Det hører med at dette er elementer som

⁶ Mandatet for den sakkyndige bør opplyse om hva den sakkyndige skal uttale seg om, hvilken metode som skal benyttes, hvilken fakta det skal bygges på, oppdragets omfang og fristen for avslutningen av arbeidet (Advokatforeningen, 2014)

normalt blir presentert muntlig under skjønnsforhandlingene med støtte i en skriftlig erklæring.» (D7)

Det skilles mellom faglig erfaring og faglig retning. Erfaring burde ikke ha noen betydning, mens faglig retning burde stemme overens med emnet den partssakkyndige uttaler seg om. Med faglig retning menes det her at man har inngående kjennskap til det aktuelle markedet.

«Den faglige retningen er med på å spille en rolle i min vurdering, men den faglige erfaringen og titler synes jeg at jeg skal være forsiktig med.» (D3)

En fagdommer skiller seg fra resten av utvalget, og tillegger bakgrunn og erfaring stor vekt i sin vurdering:

«Vi ser på bakgrunn og erfaring som den partssakkyndig har og om de er anerkjente fagpersoner på sitt fagområde. Praktisk erfaring er viktig, f.eks. om en eiendomsmegler kjenner til området eiendommen ligger i eller hvis en takstmann har lang erfaring fra lignende saker. Dersom det er verdivurdering av næringstomter så ser vi på om vedkommende kommer fra et firma som er anerkjent på det feltet.» (D5)

Selv om fagdommerne gjør seg opp meninger om både objektivitet og kompetanse er det imidlertid kvaliteten på arbeidet den partssakkyndige utfører som har størst betydning for vurderingen. Evnen til å presentere rapporten på en måte som gjør det mulig for jurister å forstå innholdet er også viktig for rettens oppfatning av arbeidet.

«... og da blir det jo mindre viktig med tittelen, det blir jo egentlig helt uinteressant. Det er kvaliteten av arbeidet jeg er opptatt av, ikke hvem som presenterer det.» (D1)

«Det er klart at presentasjon- og kommunikasjonsevne hos den som kommer med en sakkyndig uttalelse kan ha noe å si. Det hører med at dette er sakkyndige uttalelser om spørsmål som for oss jurister vil kunne fremstå som kompliserte. Dermed vil evnen til å fremstille denne materien på en måte slik at jurister forstår det spiller inn.» (D7)

De fagkyndige meddommerne deler mange av de samme synspunktene som fagdommerne. De skiller seg imidlertid ved å i større grad påstå at de partssakkyndige farges av parten sin. Dette begrunnes med at de partssakkyndige får tildelt et mandat og informasjon vedrørende saken fra parten sin. Mandatet og informasjonen som blir gitt påvirker dermed verdsettelsesarbeidet og hvor estimatet til den partssakkyndige havner i verdiintervallet.

«Jeg vil gjerne se på mandatsavtalen som er inngått mellom den partssakkyndige og den som har bestilt rapporten. Veldig ofte finner man ut at måten mandatet er skrudd sammen på forklarer forskjellene mellom partene. En annen årsak til forskjeller kan være måten vedkommende har mottatt informasjonen. Stort sett så er det slik at dersom jeg bestiller en rapport fra deg, så gir jeg deg i tillegg en pakke med informasjon som i veldig stor grad kan styre deg.» (S8)

Det vektlegges også at det foregår såkalt «shopping» av partssakkyndige, som gjør at objektive partssakkyndige ikke slipper til i retten. Advokatene henter inn flere partssakkyndige rapporter, og bruker den som støtter synet til parten best.

«(...) man velger bort partssakkyndige som ikke støtter ens egne synspunkter, samtidig som den som utøver skjønnet vil legge seg i den enden av verdiintervallet som parten man representerer er tjent med.» (S3)

Videre finner vi at ønsket om å komme med objektive utsagn for å beholde sin faglige integritet dempes av at den partssakkyndige kan begrense ansvaret for forutsetningene de har tatt i rapporten:

«Det som går igjen for de som er litt flinke og seriøse, selv når de representerer parten som har en litt dårlig sak, er at det er mulig å komme unna med det med æren i behold dersom den partssakkyndige sier følgende: «Vi er bedt om å legge de og de forutsetningene til grunn, ha denne typen innfallsvinkel, og derfor blir vurderingen som følger. Vi har ikke vurdert dersom noe annet blir lagt til grunn.» Da kan du stå ganske rakrygget og si at det er det som er blitt vurdert og det andre er ikke vurdert.» (S7)

Det ser ut til at fagkyndige meddommere i mindre grad tar med kompetanse og erfaring med i vurderingen sin, men i større grad fokuserer på kvaliteten av rapporten og i hvilken grad de er enig med den.

«Jeg vil si at det som er det avgjørende er de underliggende tingene, analysen, de ulike forutsetningene og hvordan de blir satt.» (S9)

Den ene fagkyndige meddommeren forklarer at det ikke nødvendigvis bare er den partssakkyndige som har utarbeidet rapporten, men at han kan komme fra et større verdsettelsesmiljø hvor andre også har bidratt. Dette gjør at vurdering av personen som

presenterer rapporten får mindre betydning, mens kvaliteten av selve arbeidet er det som blir vurdert.

«En ting er den som står og presenterer, og han kan for eksempel være ung, men det kan jo være andre som har bidratt tungt i analysen. Det er analysen som er avgjørende.» (S9)

Videre ser det ikke ut til at personlighet og karisma påvirker hvordan de partssakkyndige vurderes, men at evnen til å kommunisere og oppnå kontakt med retten kan virke positivt.

«Vi får på forhånd beskjed om at personlighet ikke skal legges vekt på. Men det er klart at en som er veldig aggressiv alltid vil tape. Det er viktig å være rolig og balansert, og oppnå god kontakt med retten.» (S2)

«Det er noen som nesten bikker litt over andre veien og fremstår som verdensmestre. Mangel på ydmykhet, ettersom verdsettelse ikke er et “to streker under svaret”-fag og er en vurdering som skal gjøres, er noe jeg kanskje blir enda mer skeptisk til.» (S8)

Ingen av våre intervjuobjekter nevner at de tenker på hvilket renommé den partssakkyndige eller selskapet vedkommende representerer har. Dommerne sier heller ingenting som tyder på at de stoler mer på en partssakkyndig med godt renommé, enn en som ikke har et renommé eller et dårlig renommé. Fokuset, som nevnt tidligere, ser ut til å bero på rapporten og ikke hvem som presenterer rapporten.

5.1.2 Vurdering av forutsetninger og faktum

Videre spurte vi utvalget hvordan de vurderer forutsetninger og faktum. Svarene vi fikk her var gjennomgående like, og det var enighet om at forutsetninger og faktum er vesentlig for en verdsettelse, og må derfor vurderes nøye. Det sentrale som kom frem fra fagdommerne var at forutsetninger og faktum skulle være etterprøvbart, og at bevisbyrden ligger hos parten som tar forutsetningene og presenterer faktum.

«Vi baserer våre konklusjoner på forutsetninger og faktum, i tillegg til rettsregler. Jeg kan ikke videre godta et faktum fra en partssakkyndig som ikke er mulig å etterprøve. (...) Det vil være en saklig og faglig kontroll av premissene, og vi ser om premissene naturlig fører frem til den konklusjon vedkommende har truffet.» (D3)

Videre kommer det frem at dersom faktum er feil, vil ofte motparten bruke dette til sin fordel.

«Det er klart at dersom vi ser at faktum er feil så er det vanskelig å vektlegge den partssakkyndiges uttalelse. Derfor er det populært å prøve og ta de på faktum. Altså, en advokat har kommet ganske langt hvis en klarer å vise retten at motpartens partssakkyndige har lagt til grunn ukorrekt faktum.» (D7)

For de fagkyndige meddommerne kommer skillet mellom faktum og forutsetninger tydeligere frem. Faktum i en sak blir klargjort tidlig, mens forskjeller i mandatet gir ulike forutsetninger som igjen gir utslag i verdien. Ettersom de fagkyndige meddommerne har kompetanse på feltet kan de selv gjøre seg opp en mening om hvilke forutsetninger som er fornuftige, eller ta forutsetninger som de bruker i egne kalkylene.

«Forutsetninger er helt avgjørende for resultatet. (...) Man får ofte noen kurver som bare stiger og stiger og noen ekstreme terminalverdier. Da må vi vurdere forutsetningene, og så gjøre egne kalkyler ved å justere på de ulike forutsetningene.» (S2)

En annen fagkyndig meddommer forklarer litt nærmere hvordan forutsetningene vurderes.

«Det er også litt situasjonsavhengig. Du prøver å få grep om dette er fornuftig fundert. Om man har lagt til grunn en vekstrate i en verdivurdering, så er jeg på jakt etter hva som er holdepunktene for at det er en rimelig forutsetning. Har man bare lagt et eller annet budsjett eller en langtidsplan til grunn? Eller har man gått inn og sett på noen mer langsiktige trender. Jeg var med på en case hvor det gjaldt transport av noen biler, og i det caset burde det for eksempel være data på hva en forventer om bilsalg, konjunkturutvikling og slike ting. Det er jo enkle ting for så vidt, men det bør være på plass. Så langt det lar seg gjøre så bør forutsetningene bygge på noe.» (S7)

5.1.3 Håndtering av stor spredning i verdier fremlagt av partssakkyndige

Svarene vi har fått tilsier at dommerne mener at mandatet er en årsak til at det er stor spredning i verdiene som blir fremlagt. Mandatet blir gitt fra oppdragsgiver til den sakkyndige og styrer verdsettelsesarbeidet. På den måten setter det rammene for utarbeidelsen av verdsettelsen ved at det legges føringer for hvilken metode som benyttes, hvilke fakta den skal bygges på, samt eventuelle begrensninger for arbeidet. Dette forklarte S8.

«Mitt inntrykk er at stort sett de fleste blir mer påvirket av oppdragsforholdet og mandatet enn personlige relasjoner. Det er mindre av det sistnevnte. Mandatet har veldig mye å si. Noen ganger føler jeg at retten ikke legger nok vekt på forskjellen i mandatbeskrivelsen, ettersom det kan forklare ekstremt mye. Jeg føler ofte det er der skoen trykker.» (S8)

På spørsmål om hvordan retten håndterer stor spredning i verdier fremlagt av partssakkyndige, svares det gjennomgående at store sprik gjør at man ikke kan bruke verdiestimatene, men at man må gjøre seg opp en mening om forutsetningene. Dette kan knyttes opp mot det vi har drøftet i delen om vurdering av forutsetninger og faktum. Den ene dommeren forklarer dette tydelig.

«Det er på en måte hverdagen. De havner tilnærmet alltid på et estimat som gagnar parten de representerer. Det som ikke skjer er at man møtes på midten. Man må som dommer forsøke å forstå hvorfor det spriker så følt, og forsøker å si noe fornuftig om hvorfor man ikke følger den ene eller andre. Det skjer ofte at det er veldig store sprik.» (D2)

Store sprik betyr at de partssakkyndige blir farget av parten sin, og dermed blir det de fremlegger i retten tillagt mindre vekt.

«Jo større spriket er mellom de partssakkyndige, jo lettere vil det være å se på den ene og den andre som en leiesoldat. En leiesoldat som først og fremst er opptatt av å komme med noe som er i favør av egen part i stedet for å satse helt på sin egen objektivitet og integritet. Da er det klart at den rapporten blir mindre vektlagt.» (D7)

Vi fikk også beskrevet en situasjon hvor en dommer sitter alene, uten ekspertise, og må forholde seg til to partssakkyndige med sprikende estimater. I en slik situasjon vil det være naturlig å gå for en gjennomsnittsverdi av de to estimatene.

«Dersom man rendyrker spørsmålet og tenker at det eneste vi har er to verdivurderinger som står langt fra hverandre, og de beror på like faglige premisser og like sannsynlige i forhold til den øvrige bevisførselen. Da er svaret ganske enkelt at man ikke kan være sikker på hvem som har riktig, og da vil nok en middelvei være nær å gripe til.» (D3)

Videre påpeker han at dette sjeldent vil være et problem i saker hvor store verdier står på spill, ettersom retten da er mer skjerpet, og at han da blir tilført sakkyndighet i form av fagkyndige meddommere.

«Det er klart at både dommere og prosessfullmektige vil være mer skjerpet jo høyere verdi man snakker om. Det faller seg naturlig ettersom konsekvensen ved å ta feil er større, uten at vi bruker det som begrunnelse for å slurve i saker med mindre verdier. (...) I en sak hvor det er utløsning av minoritetsaksjonærer så hadde det vært totalt uansvarlig med det bevisbildet som ligger i saken å gjennomføre den uten støtte fra fagkyndige meddommere.» (D3)

Svarene vi får fra fagkyndige meddommere viser også at normalen i slike rettssaker er at verdiestimatene fremlagt av de partssakkyndige spriker, noen ganger så mye som det dobbelte.

«Årsaken til at rapportene spriker veldig er at den som avgir rapporten trekker skjønnet veldig i oppdragsgivers retning. Da kan man oppleve verdier som er dobbelt så store i den ene rapporten som den andre.» (S1)

Som forklaring til at verdiene spriker så mye, viser den ene fagkyndige meddommeren til at små endringer i forutsetningene vil gi store utslag i verdien.

«Jeg vil heller si at det er mer vanlig enn uvanlig med stor spredning i verdiene. Grunnen til det er at verdier er forankret i fremtiden, og det skal veldig små endringer til i sentrale forutsetninger for at et verdiestimat flytter seg voldsomt. For å gjøre en verdsettelse så er det 3-4 sentrale forutsetninger som styrer verdiene. Det er som nevnt ikke uvanlig at de ulike partene har veldig store verdisprik. Det som da er sentralt, er om det finnes andre verdireferanser som man kan krysspeile med disse verdiene man har kommet til. Dette sannsynliggjør utgangspunktet man tar.» (S6)

Stor spredning i verdiene betyr at de partssakkyndige har trukket estimatet i parten sin retning, og dess mer de har gjort det, jo mindre vekt får rapportene deres i domsslutningen.

«Dersom jeg føler at den ene rapporten er strukket veldig, så diskrediteres⁷ den for å si det slik.» (S4)

⁷ Diskrediteres betyr her at rapporten blir lagt bort, og ikke vurdert som et bevis.

Videre ser vi at det er vanlig å legge bort den rapporten som er mest strukket, og korrigere ut ifra den man har størst tillit til.

«Vi tar utgangspunkt i den som vi synes ligger nærmest vårt syn, og gjør endringer ut fra den. Da sier man at den andre kan man ikke legge til grunn, siden den er nærmest partsprosedyre.» (S2)

Vi ser her ingen tendens til at verdiene fremlagt av de partssakkyndige påvirker verdien som retten kommer frem til, men heller at de er med på å utgjøre en ytre grense for verdiintervallet.

«Jeg har aldri opplevd at man havner på gjennomsnittet. Men det er nok mer sånn at de partssakkyndige er med på å sette de ytre rammene for verdiintervallet.» (S5)

«Jeg kan ikke komme på noen saker hvor vi har fraveket det intervallet.» (S9)

5.1.4 Eksaminasjonens betydning

Vi spurte hvilken betydning advokatens eksaminasjon av de partssakkyndige har for hvordan rapportene benyttes av retten. Fagdommerne mener at eksaminasjonens betydning er avhengig av advokatens dyktighet.

«Det vil være advokaten som har ansvaret for å eksaminere de partssakkyndige vitnene. Som regel vil kvaliteten på advokatarbeidet ha en del å si. Dersom advokaten er flink til å kommunisere med den partssakkyndige, vil han/hun få pekt på en god pedagogisk måte på de spørsmålene som skal vurderes, samtidig som en vil få pekt på den løsningen som han/hun synes selv er den rette. Da er det klart at det kan være en liten sak som kan få en vurdering til å vippe over fra den ene til den andre siden. Både kvaliteten på advokatarbeidet og kommunikasjonen mellom partssakkyndige og advokaten vil kunne bidra til å vippe en vurdering fra det ene til det andre.» (D7)

Videre fant vi at det sjeldent kom ny informasjon på bordet under eksaminasjonen, men at det kunne hende at feil i motpartens rapport ble avdekket.

«Det er jo et bevis, og hvilken vekt forklaringen får, kan avhenge av utspørring fra egen og motpartens advokat. Hvis motparten mener rapporten er feil, må de kunne stille spørsmål som gjør at retten får samme oppfatning.» (D4)

Dommerne synes selv at de skal være passive, og kun bryte inn om de har spørsmål knyttet til ting de ikke forstår, trenger oppklaring, eller mener at den sakkyndige blir avbrutt før han får komme med et sentralt poeng.

«Dommere har en tendens til å gå inn å stille spørsmål når vi ikke burde gjøre det. Ideelt sett så skal en dommer ikke gripe inn, stille spørsmål eller foreta seg noe som helst når advokaten eksaminerer. Noen ganger kan det være nødvendig å gi beskjed dersom ting gjøres på en feil måte. Et klassisk eksempel er at advokaten stiller et ledende spørsmål som ikke skulle ha vært stilt. I den situasjonen skal en dommer gripe inn. Dommeren skal ikke gripe inn ved de materielle sidene ved eksaminasjonen som advokaten foretar.» (D7)

I likhet med fagdommerne svarer de fagkyndige meddommerne stort sett at eksaminasjonen kan ha litt betydning, i den grad advokaten har kompetanse på området og evner å få til en god diskusjon rundt det som er sensitivt for verdsettelsen.

«Jeg tror nok den har litt betydning. Selv om man sitter der og er økonom, og burde ha de aller beste forutsetninger, så er det klart at en flink advokat som har endel erfaring med de samme problemstillingene, vil ofte i en slik eksaminasjon prøve å sparke borti et eller annet. Det kan være noe du kanskje ikke har tenkt på eller vektlagt når du har resonnet. Dersom du da merker at den sakkyndige plutselig blir dratt ut å tynn is så kan dette ha noe å si.» (S7)

For de fagkyndige meddommerne er det likevel det den partssakkyndige legger frem som er det sentrale, da diskusjonen under eksaminasjonen kan bli noe overfladisk.

«Vi legger vesentlig mer vekt på presentasjonen fra de partssakkyndige og våre spørsmål til dem. Det er veldig forskjell på advokatene, noen er flinke økonomisk og andre er mindre dyktige. Dette problemet har vi også blant de juridiske dommerne, hvor jeg har opplevd at noen av dem ikke kjenner til hva EBITDA er, da blir man skremt.⁸ Men, erfaringen min er at det blant dommere og advokater blir en stadig økende forståelse for disse problemstillingene.» (S2)

⁸ EBITDA er en forkortelse for «Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization», og er en sentral tallstørrelse for verddivurdering.

I tillegg kom det frem at de fagkyndige meddommerne enkelte ganger selv har informasjon eller momenter de mener burde vært diskutert. I slike tilfeller benytter de seg av eksaminasjonen til å stille spørsmål som skal lede diskusjonen inn på disse temaene. Dette skiller seg fra fagdommerne, og kan nok forklares med at de fagkyndige meddommerne i større grad har kunnskap om markedet og kompetanse på verdsettelse.

«Når den partssakkyndige er ferdig med gjennomgangen sin, så har man anledning til å stille spørsmål. Hvis det da er noe som jeg synes er viktig som han ikke har lagt fram, så vil jeg kunne spørre ham direkte noen spørsmål som toucher inn mot akkurat det.»
(S9)

5.1.5 Hvordan kommer man til enighet om hva som skal vektlegges i dommen?

Vi spurte også om hvordan man kom frem til enighet blant domsutvalget. Her ønsket vi å få frem hvordan dynamikken mellom fagdommer og de fagkyndige meddommerne er. Som regel er det en løpende diskusjon mens saken pågår, samt en endelig diskusjon før domsavsigelsen. Fagdommerne, som har juridisk kompetanse, har ansvar for gjeldende juridiske føringer, mens de fagkyndige meddommerne får ansvar for verdsettelsen og faglige problemstillinger innenfor de juridiske rammene.

«Som jurist så ser jeg først og fremst på at reglene blir riktig anvendt, selve verdsettelsesbiten er det skjønnsmedlemmene som bestemmer.» (D7)

«Vi har løpende diskusjoner og en domskonferanse på slutten. Da går vi gjennom de ulike bevisene, ser hvilken retning de trekker og stiller kritiske spørsmål ved dem. Dersom det er et fagfelt hvor fagdommer ikke har spisskompetanse, så har de fagkyndige meddommerne mest å si ettersom de kan fagfeltet. På den andre siden så vil det ved juridiske problemstillinger være fagdommer som er ekspertene, og veileder de andre i forhold til det rettslige rammene. Alle har en likeverdig stemme i forhold til resultatet. Jeg har alltid opplevd godt samarbeid mellom fagdommer og fagkyndige meddommere, der man diskuterer frem og tilbake, og kommer frem til et resultat som alle, eller nesten alle kan stå inne for. Blir man ikke enige, vil resultatet bli som flertallet stemmer for, mens man i dommen skriver en dissens for mindretallet.» (D4)

Svarene fra de fagkyndige meddommerne tegner et ganske likt bilde som svarene fra fagdommerne. Ekspertisen skiller hvilke områder de får mest å si, fagdommer på det juridiske, mens fagkyndige meddommere har mest å si på selve verdsettelsen.

«Dersom det er juridiske spørsmål så er det selvfølgelig administrator⁹, den eller de juridiske dommerne, som er styrende i forhold til hva som er rett og galt i dommen. På selve skjønnet så er det skjønnsmedlemmene som sitter i førerretet. Det er veldig ofte enighet blant retten, og svært sjelden dissens. Blant skjønnsmedlemmene er det også ofte enighet på hva man ender på i et skjønn. Grunnen til det er at det ofte er erfarne skjønnsmedlemmer som sitter der og som er flinke til å luke bort skjevheter i de verdivurderingene som er. Diskusjonen er som regel på faktum og utgangspunktet. Vi diskuterer oss også gjennom de ulike temaene.» (S6)

I hvilken grad fagdommer er involvert i diskusjonen rundt verdivurderingen ser ut til å avhenge av fagdommerens kompetanse innenfor verdsettelse.

«Hvordan man blir enige varierer veldig, avhengig av juristene. Noen jurister har ikke peiling på tall og er helt hjelpeløse her, mens andre er derimot veldig flinke, og deltar og bidrar i diskusjonen. Man har hele skalaen. Det er mange eksempler på at de fagkyndige meddommerne har utmålt hele beløpet.» (S9)

Et interessant funn er at vi finner en forskjell i oppfattelsen av innblanding på tvers av fagområder. Den ene fagdommeren svarer at det er viktig å komme frem til en konsensus, og at han ikke kan legge seg opp i meddommernes meninger.

«Det er klart at dersom kompetente meddommere mener at en verdi ligger på 70-80kr så blir det feil at jeg som rettens leder skal si at «dette er ikke jeg med på, det kan ikke være mer enn 10-15kr.» Det er et poeng å finne frem til et felles standpunkt. En konsensus mellom dommerne.» (D7)

Samtidig svarer en fagkyndig meddommer motsatt, og sier at man ofte opplever at fagdommer dissenterer, dersom de mener at verdien de fagkyndige meddommerne kommer frem til må være feil.

⁹ En administrator er den som leder rettsmøtet og skriver utkast til dommen. Administrator vil alltid være en fagdommer. I lagmannsretten er det gjerne tre fagdommere som deltar, og en av disse vil være administrator (Domstoladministrasjonen, 2020).

«Det er de fagkyndige som kommer frem til en anbefalt verdi. Da kan også juridisk dommer si «her ser jeg at regnestykket sier at verdien er så-så mye, men magefølelsen min sier at dette må være feil, jeg kan ikke tenke meg at dette kan være så mye verdt.» Den situasjonen kommer vi ofte i. Men det er de fagkyndige som i størst grad bestemmer verdien. Man tilstreber alltid å komme frem til en enstemmig dom. Men jeg har vært med på at fagdommer dissenterer, og skriver det i den endelige domsslutningen.» (S2)

5.1.6 Bias i dommernes beslutningsprosess

Vi ønsket så å finne mulige kognitive skjevheter eller bias i dommernes beslutningsprosess. Bias virker ofte underbevisst, og det kan være vanskelig å vite om man selv er utsatt for bias. På bakgrunn av dette hadde vi få spørsmål som spurte direkte om retten var utsatt for mulige bias. I stedet har vi forsøkt å finne tegn på dette i svarene vi har fått på de øvrige spørsmålene. I hovedsak finner vi få tegn til at dommerne er utsatt for kognitive skjevheter eller bias i beslutningsprosessen, men heller at vurderingene beror på faktum.

«Ordentligheten av det konkrete arbeidet som er gjort betyr noe. (...) Det er kvaliteten på arbeidet jeg er opptatt av, ikke hvem som presenterer. I tillegg vurderer jeg hvilke forutsetninger du har når du mener noe.» (D1)

«Premisser, faglighet og klarhet er tre stikkord som er veldig sentrale i vurderingen av enhver partssakkyndig rapport.» (D3)

Videre finner vi at verdiene de partssakkyndige legger frem har liten påvirkning på det retten kommer frem til, annet enn at de som regel danner en ytre grense for verdiintervallet, slik det er beskrevet i avsnitt 4.1.3; *«Håndtering av stor spredning i verdier fremlagt av partssakkyndige»*.

Presentasjonsevne og karisma kan ha påvirkning på fagdommernes beslutningsprosess. Dette skyldes, ifølge fagdommerne selv, at de må kunne følge argumentasjonsrekken fra premisser til konklusjon for å kunne ha tillit til konklusjonen.

«Det kan også være noe ubevisst i en vurdering, man er jo et menneske. Dersom noen klarer, på en overbevisende måte, å binde sammen faktum og slutningene de trekker, så vil det lettere brenne seg inn i hjernebarken enn en forklaring fra noen som virker usikre, og sliter med å forklare sammenhengene på en god måte.» (D4)

Én av fagdommerne peker imidlertid på at fagkyndige meddommere som blir foreslått av partene kan være bli for opptatt av momenter som støtter én av partene.

«Systemet slik at partene foreslår fagkyndige meddommere, og så prøver jeg å bruke to fra hver side. Jeg har da opplevd at de har for mye slagside i en av retningene. Det jeg ønsker er noen som kan se problemstillingen fra begge sider.» (D6)

Også de fagkyndige meddommerne svarer at vurderingsprosessen baseres på fakta i saken og at man ikke bruker noen snarveier for å komme frem til en konklusjon.

«Jeg er alltid godt forberedt når jeg kommer inn i en sak og skal sitte som skjønnsmedlem fordi jeg da er i bedre posisjon til å stille spørsmål, og starte og følge saken fra første stund. Alle rapporter som kommer fra sakkyndige skal legges frem i god tid i forveien og disse leser man seg ganske tungt opp på.» (S6)

En fagkyndig meddommer forklarer at de ikke henger seg opp i verdiestimatet som de partssakkyndige presenterer, men heller plukker elementer fra hver av rapportene.

«I de tilfelle jeg har vært med så har retten gjennomgått forutsetningene og vurderer settingen. Så sier vi kanskje at inntektssiden tar vi kanskje herfra og kostnadssiden tar vi fra den andre siden. Det vil si at vi plukker sammen det retten ser på som er en realistisk setting og det riktige spørsmålet å stille. Vi henger oss nødvendigvis ikke opp i verdien som er beregnet.» (S8)

Presentasjonsevne kan ha en betydning for de fagkyndige meddommerne oppfatning av de partssakkyndige, men de evner i større grad enn fagdommerne å skille mellom presentasjonsevne og det som er sentralt for verdsettelsen.

«En god presentasjon kan skape litt velvilje. Det kan den nok gjøre, men jeg håper ikke jeg blir påvirket for mye av det. Jeg vil si at det som er avgjørende er de underliggende tingene, analysen, de ulike forutsetningene og hvordan de er blitt satt.» (S9)

De fagkyndiges kompetanse og selvtillit på fagområdet vil kunne føre til at de kommer inn i rettsaken med en forutinntatt mening, og leter etter disse poengene i det som blir fremlagt av de partssakkyndige.

«Et tilfelle kan være et felt hvor du er ekspert og vet svaret, og det eneste du kan gjøre er å så tvil om de som sitter som vitner har den faglige tyngden de skal ha på feltet.»

(S8)

«... som fagkyndig meddommer mener jeg at din rolle er å velge ut den informasjonen du tror mest på, og så bruke anerkjente metoder for å gjøre ditt eget estimat.» (S3)

5.1.7 F1 Oppsummering og analyse i lys av teorien

F1: Hvordan foregår rettens vurdering av partssakkyndiges verdsettelsesrapporter?

Svarene vi har fått viser at partssakkyndige nesten alltid kommer med estimater som støtter parten de representerer. Ettersom det er mye skjønn knyttet til en verddivurdering, og intervallet over rimelige estimater er stort, har partssakkyndige mulighet til å legge seg på et nivå som er gunstig for parten sin, uten at det svekker tilliten til estimatet eller seg selv.

Funnen våre samsvarer dermed til en grad med Posners (1999) og Powers (2004) argumenter om at de partssakkyndige har insentiv til å komme med objektive utsagn for å forsvare sitt rykte. De sakkyndige blir påvirket til å komme med et estimat som er gunstig for parten sin, men må samtidig unngå å komme med et estimat som svekker ryktet deres. Vi finner ingenting som tyder på at dommerne vurderer renommeet til den partssakkyndige. Fra teorien til Friedberg et.al. (1999) vet vi at det kan oppstå interessekonflikter når den partssakkyndige betales av en part. Dette finner vi også igjen i svarene våre, da partssakkyndiges estimater omtrent alltid faller i den enden av verdiintervallet som er ønskelig for parten. Det at verdiintervallet er såpass bredt, gjør at de partssakkyndige kan beholde sin faglige integritet samtidig som utsagnet er i tråd med partens ønsker. Det at den partssakkyndige blir påvirket av parten de representerer knytter seg til Posners (1999) første kritikk av den partssakkyndige. Vi finner imidlertid at den andre kritikken, knyttet til faglig misforhold mellom retten og den sakkyndige, ikke er problematisk, da man i det norske rettssystemet opererer med fagkyndige meddommere som reduserer misforholdet betraktelig. Lundeberg (2009) hevder at dommerne er klar over at den partssakkyndige påvirkes av parten den representerer. Svarene vi har fått tilsier at dommerne tar hensyn til at den partssakkyndige får et mandat som legger klare føringer for hvordan verdsettelsesrapporten skal utarbeides. Det som blir fremlagt blir dermed vurdert mer kritisk og nøyaktig. Dette er i likhet med Goldmans (2001) fremgangsmåter, som forsøker å avdekke hvilke bias ekspertene er utsatt for, og deretter ta hensyn til disse i vurderingen.

Bønes og Johansen (2019) beskriver hvordan advokatene kan påvirke den partssakkyndiges estimat til å havne i en gunstig ende av verdiintervallet. Svarene vi får tyder på at denne taktiske bruken av verdsettelsesrapportene har begrenset betydning for rettens estimat i domsslutningen. Årsaken til dette er at retten bryr seg lite om verdien den partssakkyndige kommer frem til, men vurderer heller forutsetningene og faktum. Dersom den partssakkyndige har trukket noen forutsetninger for langt vil retten ende opp med å se bort fra dette når de selv skal komme frem til et estimat. I likhet med Bønes og Johansen (2019) og Posner (1999) finner vi at det kan det foregår «shopping» av partssakkyndige. Dette er dog dommerne bevisste på når de foretar sin vurdering av det som blir fremlagt i retten.

Vi finner at egenskaper ved den sakkyndige, som kompetanse, erfaring, eller utdanning, har lite å si for tilliten vedkommende får hos retten. Dette strider med den tredje kilden til tillit i Goldmans (2001) «novice – two experts» -problem, som handler om bekreftelse av kompetanse i form av titler fra firmaer eller akademiske institusjoner. Bruken av fagkyndige meddommere kan til en viss grad sammenlignes med innhenting av andre eksperter meninger. Forskjellen er at retten ikke forsøker å hente inn et stort antall meninger, men holder seg til det antallet fagkyndige meddommerne retten blir satt med. Her må det påpekes at Goldmans teori bygger på en situasjon der dommerbordet ikke besitter sakkyndighet og at problematikken knyttet til misforholdet mellom retten og de partssakkyndige derfor blir av mindre betydning i Norge. Det kan tenkes at fagdommere, som har lite kompetanse på verdsettelse, i større grad vil benytte seg av Goldmans fremgangsmåter enn hva fagkyndige meddommere gjør. Vi finner lite som bygger opp om dette, da det ser ut til at fagdommerne heller støtter seg på de fagkyndige meddommerne

Det fremkommer fra både fagdommerne og de fagkyndige meddommerne at forutsetninger og faktum er sentralt for en verdsettelse og derfor må vurderes nøyaktig. I tillegg finner vi at dersom den ene parten har basert sin analyse på feil faktum, vil motparten benytte dette til sin fordel. Dette er i tråd med teorien til Posner (1999) om at rapportene som blir fremstilt for en rettsak ofte blir grundig analysert og vurdert av både dommerbordet og motparten. Den største forskjellen i svarene til fagdommerne og de fagkyndige meddommerne var at sistnevnte i større grad vurderer hvorvidt forutsetningene er fornuftige i henhold til sin egen kompetanse på fagområdet. Dette samstemmer med effektivitets- og rettsikkerhethensynet, ettersom den fagkyndige meddommeren er innhentet for at dommerbordet skal kunne ta bedre avgjørelser i kompliserte saker.

Fra intervjuene våre finner vi at normalen i slike rettsaker er at verdiesestimaterne fremlagt av partssakkyndige spriker. Dommerbordet bruker forutsetningene, ikke det endelige estimatet, når de selv skal beregne en endelig verdi. Verdiene som de partssakkyndige presenterer ser ut til å danne en yttergrense for verdiintervallet. Dersom en partssakkyndig har strukket sitt estimat for langt i oppdragsgivers retning, vil dette føre til at vedkommende blir sett på som leiesoldat. Rapporten vil da bli tillagt liten eller ingen vekt i den endelige domsslutningen. Dette har Posner (1999) kritisert. Kritikken knytter seg til agent-prinsipal-problemet hvor partssakkyndige vil være «hired-guns» og avgi en forklaring som støtter oppdragsgiver, i stedet for å avgi et objektivt og faglig standpunkt.

Vi ser også at i tilfeller hvor fagdommer ikke har med seg fagkyndighet på dommerbordet, vil det være vanskelig å avgjøre hvilken part som er nærmest den sanne verdien. Det naturlige vil da være å gripe til en verdi midt mellom de to estimatene. Dette er det nærmeste vi kommer Goldmans (2001) «menigmann/2-eksperter problem». I verdsettelseskonflikter blir imidlertid retten nesten alltid satt med fagkyndige meddommere, slik at vi sjeldent får «menigmann-to eksperter problemet» i sin rendyrkede form. Vi finner likevel noen eksempler på bruk av Goldmans fremgangsmåte. Grunnen til at vi gjør det kan være at det alltid vil være en viss informasjonsasymmetri mellom retten og de partssakkyndige. Eksemplene på bruk av Goldmans fremgangsmåter kommenteres nærmere nedenfor.

Gjennomgående svares det at advokatenes kompetanse på verdsettelsesspørsmål er viktig for hvilken betydning eksaminasjonen får. Vi finner at fagdommerne stort sett legger mer vekt på eksaminasjonen enn de fagkyndige meddommerne. De fagkyndige meddommerne mener at diskusjonen ofte blir på et mer overfladisk nivå. Et interessant funn er at tilliten til det den partssakkyndige har presentert kan bli svekket dersom retten merker at den partssakkyndige havner på utrygg grunn. Dette er i tråd med Kutnjak og Hans (2003) sine funn. Vi kan også vise til funn som støtter Goldmans (2001) om at det kan være avgjørende at den partssakkyndige har evne til å formulere seg, ettersom dommerbordet må forstå innholdet i rapporten. På den andre siden finner vi at dersom den partssakkyndige har mangel på ydmykhet eller virker for skråsikker, så vil det være negativt for parten. Vi finner ikke eksempler, som Kim (2016) beskriver, som tilsier at advokaten benytter eksaminasjonen til å få frem at motpartens sakkyndig har vært uærlig i tidligere rettsaker. Fokuset for både advokatene og dommerbordet ser ut til å bero på en vurdering av selve faktum og forutsetningene.

Fagdommerne og de fagkyndige meddommerne har samme oppfatning om hvordan dommerbordet blir enige om hva som skal vektlegges i domsslutningen. Gjennom rettsaken er det en løpende diskusjon, samt avslutningsvis en diskusjon på dommerrommet. Selv om både fagdommere og fagkyndig meddommere har lik stemmerett, ser vi at dommerbordet er klar over sine respektive fagfelt. Fagdommeren har mest å si hva gjelder de juridiske rammene, mens de fagkyndige meddommerne har ansvaret for selve verdsettelsen og de faglige problemstillingene. Vi finner i tillegg at det er et stort fokus på å komme frem til en enstemmig dom, men at det i noen tilfeller ender med dissens.

Funnene våre tyder på at retten vurderer relevansen av den tilgjengelige informasjonen og gjør seg opp en mening basert på dette. Altså bærer prosessen mer preg av Kahnemans (2011) system 2, enn system 1. Ulempen med system 2 er at prosessen tar lenger tid og krever dommernes fulle oppmerksomhet. Dersom retten skulle brukt system 1 ville domsavsigelser vært basert på magefølelse og intuisjon, noe som ville vært i direkte brudd med rettssikkerhetsprinsippet. I rettssaker ser det ut til at fordelene overskygger ulempene med system 2, noe som stemmer overens med funnene til Evans (2006).

I tråd med Foster (2009) finner vi at to motstridende estimater ser ut til å utjevne ankringseffekten, og at selve tallverdien de partssakkyndige legger frem ikke har særlig fokus i beslutningsprosessen til retten. Estimatenes til de partssakkyndige er nesten alltid med på å danne de ytre grensene for verdiintervallet, slik at retten havner et sted mellom de oppgitte verdiene. Basert på funnene våre kan vi ikke påstå at retten har som mål å havne mellom estimatene til de partssakkyndige. Grunnen til at de likevel omtrent alltid havner innenfor intervallet, kan forklares som en naturlig konsekvens av at begge partene strekker forutsetningene i sin retning, og at et rimelig estimat dermed vil havne et sted mellom dem.

Evne til å presentere stoffet forståelig og oppnå kontakt med retten ble gjennomgående trukket frem som viktig for fagdommerne. Dette stemmer overens med Kutnjak og Hans (2003) funn om viktigheten av presentasjonsevne. På den ene siden innebærer dette at retten kan ende opp med å se bort fra momenter eller informasjon som er sentrale for verdivurderingen, fordi retten ikke forstår at informasjonen er sentral, hvilket er i tråd med funnene til Rasmussen og Leauanae (2004). På den andre siden kan retten ende opp med å sette sin lit til den sakkyndige som presenterer best, ikke den som nødvendigvis har mest riktig, slik Goldman (2001) beskriver. Fra intervjuene våre kan det se ut som at selve rapporten er viktigere enn presentasjonen av den. Dette kan ha sammenheng med rapporten er lest nøye på forhånd og

allerede blitt vurdert av dommebordet før rettsaken starter, og dermed er det ikke første gang retten blir presentert for innholdet i rapporten ved presentasjonen.

Blant de fagkyndige meddommerne fant vi enkelte tegn på bekreftelses-bias i beslutningsprosessen slik Plous (1993) beskriver. Vi kan ikke si noe sikkert om dette basert på datamaterialet vi har skaffet. Goldman (2001) har i tillegg en teori som handler om at de fagkyndige meddommerne kan bære preg av at de støtter seg mest til den partssakkyndige som har størst faglig annerkjennelse. Dette finner vi ingen støtte for i vårt datasett, ettersom fokuset synes å være på vurdering av faktum og forutsetninger.

5.2 F2: Hvordan vurderes den rettsøkonomiske verdien av verdsettelsesrapportene?

5.2.1 Hvorfor ønsker partene å benytte seg av partssakkyndige?

Vi spurte fagdommerne og de fagkyndige meddommerne om hva de tenker er grunnen til at partene henter inn partssakkyndige. Fagdommerne mener at partene ønsker å styrke argumentasjonen sin ved å få faglig støtte fra en ekstern ekspert.

«Det er for å skaffe seg en faglig underbygget argumentasjon for de føringene de kommer med i retten.» (D5)

En dommer mener at partene henter inn den sakkyndige for å få opplyst saken på en fordelaktig måte. Dette betyr at partene i mindre grad vektlegger at den sakkyndige fremstår som objektiv i rettsalen.

«Poenget med partssakkyndige er vel at parten mener vedkommende kan opplyse saken på en måte som taler for parten sin gunst.» (D4)

En av de fagkyndige meddommerne forklarer betydningen av at den partssakkyndige har andre motiv enn parten han representerer.

«Det er nok todelt. Det ene er at de ønsker å støtte seg på et større navn og et større kompetansemiljø. Det andre er at dommerpanelet vet at i alle fall parten er biased, mens en sakkyndig har eget rykte, samt et rykte for selskapet vedkommende representerer, og dermed vil en få en større grad av uavhengighet i vurderingen til en sakkyndig. Selv om de ønsker å komme til en konklusjon som oppdragsgiver synes er

greit, så vil i alle fall dommerne forstå at det verste er silt ut fra starten, ettersom den sakkyndige må kunne stå for det som blir presentert.» (S4)

De fagkyndige meddommerne forklarer at de partssakkyndige hentes inn for å belyse saken på en faglig måte.

«Det er for å få frem det økonomiske aspektet og få frem en fair verdi på det de krever. Man bruker økonomisk kompetanse for å belyse saken sin.» (S5)

Noe som skiller de fagkyndige meddommerne fra fagdommerne, er at de har et større fokus på at verken advokatene eller parten har kompetanse til å oppklare faktum og belyse forutsetningene. Den partssakkyndige får derfor en viktig rolle i å oppklare hva som er sentralt for saken.

«Det er for å gi veiledning til retten slik at de greit skal kunne komme frem til en slutning og et beløp. De belyser også viktige forutsetninger som må til for å komme frem til dette beløpet. Man kan si at de bidrar med oppklaring av faktum og veiledning. Alternativt så kunne jo ikke advokatene alltid ha gjort dette, siden de ofte ikke er kvalifiserte. Eller så kunne kanskje partene gjort denne jobben, men ikke alle er i stand til det.» (S9)

5.2.2 Hvor stor vekt får partssakkyndiges arbeid i domsslutningen?

For å undersøke hvilken verdi de partssakkyndiges arbeid har for retten, spurte vi om hvilken vekt rapportene får i domsslutningen. Her er det gjennomgående svaret at det kan variere fra ingen vekt til stor vekt, avhengig av vurderingsfaktorene som diskutert under F1.

Fagdommer D1 forklarer hvordan fagdommeren og de fagkyndige meddommerne sin vurdering av arbeidet påvirker vekten rapporten får i domsslutningen.

«Her går det på hvor bra arbeidet som er levert er, hvor godt det er og hvor godt egnet det er som arbeidsverktøy for oss. Det må også være et arbeid som skjønnsmedlemmene har respekt for og som de synes er grundig, riktig og ordentlig. Noen ganger stemmer det med deres egen oppfatning i en sak, men andre ganger henger ikke rapporten på greip med virkeligheten. Da får det selvfølgelig ingen vekt.» (D1)

Måten retten benytter seg av rapportene ser ut til å være en blanding av å enten justere ut fra den rapporten de er mest enig i, eller ved å plukke ut forutsetninger de mener er mest riktige fra begge rapportene, og lage et eget estimat ut ifra dette. Dette beskriver D5 og S3.

«Det avhenger av hvordan vi vurderer forutsetningene de har lagt inn. Det kan være vi er uenig i forutsetningene i den ene rapporten og mer enig med en annen. Da vil den ene vektlegges mer enn den andre. Vanligvis vil man hente ut det man mener er riktig fra hver av rapportene, og så bygge resultatet basert på det.» (D5)

«Man hører på hva de partssakkyndige sier så danner man seg sitt eget bilde av hva som er riktig eller ikke. Deretter tar man informasjon fra de ulike verdsettelsesrapportene som man tror mest på, og gjør sitt eget estimat.» (S3)

Videre er fagdommerne og de fagkyndige meddommerne stort sett komfortable med å benytte seg av arbeidet til de partssakkyndige, når de skal komme med sitt eget estimat i domsslutningen.

«Etter den kritiske gjennomgangen er man komfortabel med å benytte det.» (D6)

«Stort sett greit nok komfortabel. Man kan alltid bruker mer tid og bli enda sikrere, men man må jo komme frem til et svar og.» (S8)

Én av de fagkyndige meddommerne forklarer at erfaring som både partssakkyndig og fagkyndig meddommere gjør ham mer komfortabel med å vurdere og ta i bruk andres arbeid.

«Jeg er veldig komfortabel med å se på andres arbeid, da jeg har hatt ansvar for over 500 slike rapporter. Det å plukke ut det som er godt og forsvarlig vurdert, og hva som er synsing, er veldig viktig, og det har jeg ikke noe problem med.» (S9)

5.2.3 Rettens informasjonsgrunnlag til å sette en verdi

Vi spurte så om retten har nok informasjon til å sette en verdi etter rapportfremleggelser og eksaminasjon. Her svares det gjennomgående at prosessen som oftest får frem nok informasjon til å komme frem til en verdi. Ettersom partene i en sivilsak har fri disposisjonsrett, er det uansett slik at retten må ta en beslutning basert på den informasjonen som foreligger.

«Ja, det mener jeg. Man har ikke noe valg, mer får man ikke. Partene har fri rådighet, så det er opp til partene å fore retten med det de trenger. Man stopper ikke og utsetter

saken når partene har fri rådighet. Dersom vi som dommere føler at noe er for lite belyst, prøver vi å finne frem best mulig løsning på bakgrunn av det som er fremlagt.»

(D2)

«Ja, jeg synes det. Det vi ser er at rapportene, som tidligere kunne være på 6-7 sider, nå kan være på over 200 sider. Igjen, det forutsetningene og tiltroen til dem som har noe å si. De sakkyndige har på hver sin side jobbet adskillelige timer med disse rapportene. De legger frem det viktigste og vi stiller spørsmål rundt det vi lurer på. På et eller annet tidspunkt må vi komme til en konklusjon. Er det gode rapporter og kompetente sakkyndige så synes jeg det er forsvart på et forsvarlig nivå.» (S2)

Viktigheten av å ha verdsettelseskompetanse også på dommerbordet trekkes frem som sentralt for at retten skal klare å komme frem til en verdi.

«Det er fordi partene forstår at dersom de ikke har fagkyndighet på dommerbordet så vil det ene og alene være opp til den juridiske dommeren. Da sitter det egentlig en der uten kompetanse som skal avgjøre hva et økonomisk svar skal være. Partssakkyndige fra begge sider vil høres troverdige ut, og en trenger derfor denne kompetansen for å kunne lande på et godt og fair skjønn. Uten fagkyndige meddommere kunne vi fått en lottoeffekt.» (S6)

Én av de fagkyndige meddommerne svarer nei på spørsmålet om retten ofte har nok informasjon. Han kunne ønsket seg at man gikk enda mer i dybden, men forklarer også at å snevre inn verdiintervallet krever mye ressurser.

«Nei. Utfordringen går på at du ikke kan gjøre en ny selvstendig verdivurdering i retten ettersom du må basere deg på infoen du får. Svaret er noen ganger «tja, greit», men stort sett så ville jeg sagt at de burde jobbet mer med forberedelsene og få en god verdivurdering. En ting er at en kan lage et ganske godt intervall, men det kan en gjøre med ganske lite ressurser, men å snevre inn det intervallet krever ganske mye mer jobb. Å gå i dybden tar tid og blir ofte hoppet litt bukk over.» (S8)

5.2.4 Tilfører bruk av partssakkyndige verdi til bevisbildet fremlagt i retten?

Vi ønsket å finne ut av om domsutvalget mener at bruken av partssakkyndige tilfører en verdi til bevisbildet fremlagt i retten. Samtlige svarer ja på dette spørsmålet, og flere forklarer at verdien er klargjøring av det sentrale for verdivurderingen.

«Ja, det mener jeg, men det må vurderes kritisk. Det tilfører verdi ved å klargjøre hva som er uenighetene i saken, og hvilken betydning disse uenighetene har for verdsettelsen.» (D5)

«Ja, det vil jeg si. Alternativet er dårligere tror jeg. Det heter at retten selv ikke kan sitte og gjøre research på verdivurderingen. Verdivurderingen må baseres på det som er lagt frem. Så jo flere verdivurderinger man får, jo mer bakgrunn har man å basere det på.» (S8)

Én av fagdommerne forklarer at partene vurderer utgifter til innhenting av sakkyndige opp mot verdiene som står på spill. Dette betyr at når en part velger å hente inn en sakkyndig, har de vurdert verdien av det den sakkyndige bidrar med i retten som større enn kostnadene ved å engasjere ham.

«Når en part tar kostnadene med å engasjere en partssakkyndig er det trolig fordi verdiene det er snakk om er så store at utgifter til egen sakkyndig og eventuelt fagkyndige meddommere er verdt det.» (D4)

Det blir også trukket frem av flere at bruken av de partssakkyndige kan hjelpe fagdommeren med å se den faglige delen av sakskomplekset.

«Ja, det gjør det. Jeg mener at det tilfører noe helt annet enn det advokater flest klarer å medbringe. Juss er vitenskap, men det er ikke noen fagvitenskap i den forstand. Den er utpreget skjønnsmessig. Jeg tenker derfor at sakkyndighet stort sett tilfører saken noe som er av betydning. Verdien de tilfører er at de belyser faktum og gir støtte til gode rettslige vurderinger.» (D3)

«Partene erkjenner nok at det sakskomplekset de forholder seg til også har en faglig karakter som går utover jussen. De ønsker å sikre at det faglige elementet er på plass når de vinkler saken juridisk. Partssakkyndige bidrar normalt til at fagdommerne blir trygge på sin konklusjon. Slik kommer jussen i harmoni med det faglige.» (S5)

5.2.5 Den økonomiske ressursbruken

Til slutt spurte vi intervjuobjektene om hva de mener om den økonomiske ressursbruken. Verdsettelsessaker er dyre å kjøre i retten, men det var uenighet om ressursbruken svarer seg i et kost-nytteperspektiv. Én fagdommer klargjør hva som driver kostnadene, og forklarer at det er opp til partene selv å vurdere hvor mye ressurser de ønsker å bruke i sivile saker.

«Slike saker blir jo veldig dyre. Når man skal ha sakkyndige for begge parter, og hvis man i tillegg skal ha fire fagkyndige meddommere, så blir sakskostnadene enorme. Det er opp til partene om de ønsker sakkyndige i tillegg til fagkyndige meddommere. I skjønnsaker er det regulert i loven hvor mange skjønnsmedlemmer man har. I vanlige sivile saker er det mer opp til partene å kreve fagkyndige meddommere. Så det blir opp til partene å stole på sine advokater i forhold til hva de trenger for å vinne saken eller ei. Det er ofte veldig store verdier det er snakk om, så forholdsmessig blir kanskje ikke kostnadene så voldsomme.» (D4)

Flere av de fagkyndige meddommerne mener at kostnadsbruken kan svare seg i et kost-nytteperspektiv. Dette forklares med at kostnader knyttet til de partssakkyndige utgjør en begrenset andel av totalkostnadene, samtidig som de bringer sentral informasjon på banen.

«Det koster mye penger, og noen ganger går det litt over alle støvleskaft. Jeg tror nok egentlig kost-nyttevurderingen står seg, i hvert fall opp mot øvrige saksomkostninger beløper seg til. Så er det nok ikke noen tvil om at det generelt er for dyrt å kjøre saker for retten. Gitt det nivået det ligger på, så utgjør kostnader knyttet til bruken av partssakkyndige en relativt begrenset del av den totale kostnaden, i hvert fall med tanke på at det belyser tema som er svært sentrale for saken. I et slikt perspektiv kan nok ressursbruken forsvares.» (S7)

En annen fagkyndig meddommer er mer kritisk til ressursbruken. Med det mener han ikke at tjenestene som hentes inn er overprisede, men heller at det brukes unødvendig mange timer på å opplyse saken, siden man gjør saken mer kompleks enn den egentlig er. Han tar også opp temaet rundt avkortning.

«Jeg har opplevd helt hårreisende ressursbruk både på den juridiske og den sakkyndige siden. Altså at ressursbruken er langt utover det som er nødvendig for å belyse saken. Høyesterett har lagt føringer for at man ikke bare skal betale regningene, men vurdere

at alt som er gjort er nødvendig for å belyse saken på hensiktsmessig måte. Det er ingen tvil om at store rapporter tar mange timer å utarbeide, og timesatsen er heller ikke nødvendigvis feil. Da skjønner vi at det blir dyrt. Spørsmålet blir jo imidlertid om dette er å vidløftiggjøre saken. Jeg har også vært med på at rapportene koster mer enn det omtvistede beløpet. Noen ganger kan to rapporter med ulike vinklinger være hensiktsmessig. Tidligere betalte man bare regningene, men nå vurderer retten mye mer om dette er nødvendig. Da vil man avkorte den parten. I de siste par årene synes jeg bruken av avkortning har vært balansert.» (S2)

Insentivene til advokatene blir trukket frem som en mulig årsak til den høye ressursbruken. Advokaten ønsker å vinne saken, og det nærliggende å tenke at én ekstra rapport vil øke sannsynligheten for å vinne, i hvert fall ikke ha negativ innvirkning. Ettersom det er parten som belastes økonomisk for innhenting av rapporter, vil det ikke være i advokatens interesse å holde tilbake på kostnadsbruken. Han forklarer også at forsikringsordninger som dekker partenes kostnader kan lede til økt ressursbruk, da den som tar avgjørelsen om innhenting av rapporter ikke lenger er den som betaler for rapporten.

«Ressursbruken skal etter loven være proporsjonal. Man skal ikke bruke uforholdsmessig mye kostnader i forhold til hva man kan oppnå. (...) Advokatene er heller ikke flinke på å kostnadsstyre disse sakene, siden de ikke har insentiver til å spare, de ønsker heller å øke sjansen for å vinne, og sier at her og her må vi ha inn eksperter. Føler kanskje at mange parter blir litt bondefanget der. Noen ganger har man forsikringsordninger som gjør at det økonomiske rasjonale i slike saker ikke er særlig bra.» (D2)

Et styringsverktøy retten har for å redusere ressursbruken, er avkortning. Den ene fagdommeren nevnte avkortning, og vi fulgte opp med spørsmål om hvorvidt han mente at bruken av dette verktøyet var bra. Det var også flere av fagdommerne som var inne på temaet om avkortning, og det som gikk igjen var at det nok kunne benyttes i større grad enn hva det gjøres i dag.

«Jeg tror generelt at dette kunne vært brukt mye mer. Det har vært endel undersøkelser om dette på generelt nivå. Det vi ser er at partene og advokatene har tendenser til å gjøre sakene større, mer komplekse og tidkrevende enn det kanskje er grunnlag for. På den andre siden så har hele rettskildet bildet blitt mye større og mer komplekst i senere

tid. En ser enkelte avgjørelser i høyesterett aksepteres, med kostnader som i utgangspunktet virker veldig høye, fordi saken er så kompleks som den er. Det er klart at det er et tak her og jeg tror med fordel at å begrense kostnaden til det nødvendige. Det er et nødvendighetskriterium her, men det kan strekkes ganske langt. Så her kan det gjøres mer for å kutte ned på ressursløsingen i slik saker.» (D7)

En annen måte å spare ressurser på er ved å unngå at saken havner i retten. Én fagkyndig meddommer foreslår at man involverer sakkyndige, og får til en faglig diskusjon om hva de reelle verdiene faktisk er. Dårlig kommunikasjon mellom partene, som snakker over hodet på hverandre og sender rapporter basert på ulike forutsetninger frem og tilbake, trekkes frem som en av årsakene til at man ender opp i retten.

«Mye av grunnen er at begge partene kunne satt seg ned sammen med de partssakkyndige og hatt gode faglige diskusjoner før de gikk til sak. Ofte blir det bare sendt inn rapporter med ulike forutsetninger og en snakker ofte litt over hverandre. Deretter kommer en til retten, og så blir det retten sin oppgave å si «Okey, her er de riktige forutsetningene, da blir det slik». Jeg tenker at man kanskje i mange av disse sakene kunne hatt en forprosess som inkluderte mer disse fagpersonen som kunne blitt enige seg imellom.» (S8)

Et forlik mellom partene vil i mange tilfeller anses som den mest effektive løsningen. Konflikter som kunne vært løst med forlik blir likevel sendt til retten. S8 forklarer at dette kan skyldes to komponenter. Den første skyldes at partene tenker at retten sitter på fasitsvaret. I tillegg mangler en del advokater den økonomiske forståelsen, slik at det blir en større konflikt enn hva som hadde vært nødvendig.

«Jeg tror det er endel tilfeller hvor de tenker at retten sitter med fasitsvaret. At vanskelige problemstillinger overlates til retten. I tillegg tror jeg også at hvordan advokaten angriper saken har litt å si. Mange av advokatene mangler nok den økonomiske forståelsen som gjør at de er mer hissig på at de er uenige, enn at de skjønner hvordan verdiene kommer frem. Jeg tror nok advokaten sin evne til å forhandle med motparten, eller advokatene i felleskap er veldig viktig.» (S8)

5.2.6 F2 Oppsummering og analyse i lys av teorien

F2: Hvordan vurderes den rettsøkonomiske verdien/bevisverdien av verdsettelsesrapportene?

Svarene våre tilsier at retten er klar over at den partssakkyndige hentes inn for å tale i partens gunst, samtidig som han ønsker å ivareta eget rykte. Ved at retten settes med fagkyndige meddommere kan man få en bedre kvalitet på vurderingen, samt klare å se bort fra det som er blitt strukket for langt i partens retning. For retten blir den partssakkyndiges rolle å belyse saken ettersom hverken partene eller advokaten har kompetanse til å gjøre dette selv. Dette er i tråd med effektivitetshensynet, ettersom den sakkyndige skal opptre som en uavhengig tredjepart som gir domsslutningen en sterkere legitimitet. At ekspertene som er innhentet har insentiver til å være objektiv grunnet sitt rykte, er også i tråd med teorien til Posner (1999).

En fagkyndig meddommer peker også på at kostnaden ved å engasjere en partssakkyndig blir vurdert opp mot verdiene som står spill. Dette er i tråd med rettsøkonomisk teori, hvor alle aktører opptrer rasjonelt. Det vil si at partene mener at verdien av bidraget til den partssakkyndige overstiger transaksjonskostnadene knyttet til å engasjere vedkommende. Dette antyder at partene har relativt optimistiske oppfatninger av egen mulighet til å vinne rettsaken, ettersom begge påtar seg kostanden ved å engasjere partssakkyndige. Denne troen på egne muligheter stemmer overens med optimismemodellen til Eide og Stavang (2005).

Retten benytter seg av rapportene ved å lage sitt eget estimat. Dette skjer ved at retten enten tar utgangspunkt i den rapporten de er mest enig i, eller ved å plukke ut forutsetningene de finner mest riktige og troverdige. Hvilken vekt en rapport får i den endelige domsslutningen avhenger av hvordan de fagkyndige meddommerne vurderer kvaliteten av det som er presentert. En rapport kan dermed få alt fra ingen til stor vekt.

Vi stilte også spørsmål knyttet til hvor komfortable dommerne er med å benytte seg av partssakkyndiges arbeid. Fagdommerne er komfortable med det når det er sakkyndighet på dommerbordet, mens de fagkyndige meddommerne er komfortable med det ettersom de har fagkompetansen som anses som nødvendig for å kunne foreta disse vurderingene. Fagkompetanse på verdivurdering på dommerbordet ser ut til å være sentralt for at retten skal klare å avgjøre hva verdien skal være. Videre blir fri disposisjonsrett trukket frem, som gjør at retten er nødt til å fatte en beslutning på informasjonen partene har fremlagt. De fleste intervjuobjektene våre svarer at informasjonsgrunnlaget som regel er tilstrekkelig til å fatte en beslutning.

Funnene i forrige avsnitt er i samsvar med teorien om effektivitets- og rettssikkerhetshensynet. Ved å innhente fagkyndige til dommerbordet klarer dommerne bedre å vurdere og vekte arbeidet som er gjort av de ulike partssakkyndige, samt få nok informasjon til å sette en verdi, og dermed fatte en bedre domsslutning. Sakkyndighet ved dommerbordet vil i tillegg kunne redusere graden av asymmetrisk informasjon mellom partene og dommerbordet som Posner (1999) har beskrevet, og bidra til en riktigere vekting og vurdering av rapportene som er fremlagt. Vi finner dog ikke noe som støtter Posners teori om at to motstridende eksperter utjevner hverandre slik at verdien av estimatene deres nulles ut. Dette kan ha sammenheng med at Posners teori bygger på en situasjon hvor retten består av en jury bestående av menigmenn. I den norske domstolen, hvor retten er tilført sakkyndighet, ser det heller ut til at partssakkyndige bidrar med verdifulle innspill som belyser saken fra begge sider.

På spørsmål om ressursbruk er det to ulike vurderinger som blir trukket frem. Det første er det økonomiske rasjonale med å benytte seg av partssakkyndige. Her svarer nærmest samtlige at verdien av å få saken belyst av de partssakkyndige veier opp for kostnadene ved å hente dem inn. De partssakkyndige gjør at begge parters syn blir belyst, og at retten får informasjonen de trenger for å fatte en beslutning. Basert på dette, og andelen den partssakkyndige utgjør av totalkostnaden, mener de fleste at det å hente inn partssakkyndige svarer seg. Vi fikk også svar som tyder på at bruken av partssakkyndige og omfanget av rapportene har vært økende over tid. Om dette skyldes at sakene blir mer komplisert, eller om det er en trend for vidløftiggjøring av sakene, har vi ikke fått noen klare svar på.

Den andre vurderingen som blir drøftet er årsaken til hvorfor partene ikke klarer å løse sakene før de havner i retten. En årsak som ble trukket frem er at partene står på hver sin side og har helt ulike syn på verdiene. I stedet for å diskutere forutsetningene, sender partene bare rapporter frem og tilbake, og ender opp med å gå til retten for å finne ut hvem som har riktig. Dette stemmer overens med hva Mishkin (2003) skrev om asymmetrisk informasjon. Ulikt informasjonsgrunnlag nevnes også som en årsak til at partene tar saken til retten, slik Eide og Stavang (2005) forklarer. Det blir også trukket frem at mange blir følelsesmessig engasjert og at det går prestisje i sakene, noe som gjør at man ser litt bort fra kostnadene ved rettssaken. Dette kan man se i sammenheng med optimismemodellen til Eide og Stavang (2005).

Enkelte av intervjuobjektene kommer med tanker rundt hvordan man kan redusere ressursbruken. Fagdommerne fokuserer her på bruken av avkortning som styringsverktøy. Med dette menes det at retten i større grad kan gå inn og si at deler av kostnadene ved rettssaken er

uproporsjonalt stor, og dermed gjøre at parten må dekke disse kostnadene selv. Dette kan ses på som en måte å motivere partene til å holde transaksjonskostnadene så lave som mulig. Det blir samtidig nevnt at bruken av avkortning har blitt bedre de siste årene.

En av de fagkyndige meddommerne foreslår en ordning hvor parter som vurderer å gå til retten kunne satt seg ned med uavhengige sakkyndige, og forsøkt å få avklart hva som er realistiske forutsetninger. Når dette er avklart er det kanskje lettere å komme til enighet, og muligens redusere antall saker som havner i retten. Dette reduserer graden av asymmetrisk informasjon, noe som kan resultere i mindre optimisme rundt egen sannsynlighet for å vinne frem i retten, slik Eide og Stavang (2005) har beskrevet.

6. Hovedfunn

Konklusjonen er delt opp i to deler. I den første delen presenteres forskningsspørsmålenes konklusjoner. I den andre delen trekkes hovedproblemstillingens konklusjon. Denne strukturen er valgt ettersom den gir en god overordnet oversikt over oppgavens funn, samt at den følger samme struktur som er benyttet ellers i oppgaven.

6.1 Forskningsspørsmålenes konklusjon

I oppgave har vi studert hvordan rettens vurdering av de partssakkyndiges verdsettelsesrapporter foregår, samt hvordan den rettsøkonomiske verdien vurderes. For å belyse denne prosessen har vi innhentet et tilstrekkelig datagrunnlag gjennom intervju av 7 fagdommere og 9 fagkyndige meddommere. Fagdommerne har erfaring knyttet til vurdering av partssakkyndige verdsettelsesrapporter både med og uten fagkyndige meddommere i sivile saker. De fagkyndige meddommerne som ble intervjuet arbeider nasjonalt med verdsettelse og har vært engasjert i sivile saker som både fagkyndige meddommere og partssakkyndige ved verdsettelsestvister. På denne måten har problemstillingen blitt belyst fra ulike perspektiver.

F1: Hvordan foregår rettens vurdering av de partssakkyndiges verdsettelsesrapporter?

Når retten vurderer partssakkyndiges verdsettelsesrapporter er den opptatt av kvaliteten på rapportene. Med dette menes det å vurdere rimeligheten av forutsetningene og faktum. Intervallet av aksepterte verdier er bredt, noe som gjør at verdianslaget til den partssakkyndige kan legges i retning av det parten ønsker, samtidig som den faglige integriteten ivaretas. Ettersom det sitter fagkyndige meddommere på dommerbordet, vil verdianslaget som er strukket for langt i partens retning, bli avdekket og tillagt liten vekt. Dette gjør at overdreven taktisk bruk av verdiestimer kan gi negative konsekvenser. Den partssakkyndige vil derfor forsøke å strekke anslaget i retning av parten, men fortsatt holde seg innenfor det retten måtte anse som rimelig. Dette ser vi igjen i svarene vi får om at verdiene spriker veldig, da alltid til fordel for parten som representeres. Samtidig ser retten sjeldent fullstendig bort fra en av rapportene.

Det ser ikke ut til at faktorer som erfaring, utdanning eller ansiennitet blir tillagt stor vekt i vurderingsprosessen. Dersom retten får inntrykk av at rapporten er velfundert og utarbeidet av noen med høy kompetanse, vil dette kunne virke positivt for vekten den blir tillagt. Retten får minst to verdsettelsesrapporter å basere dommen på, og er derfor mindre utsatt for ankringsbias.

På spørsmål om personlighet, karisma eller presentasjonsevne svarer de fleste at de er opptatt av å passe på at slike faktorer får minst mulig å si, men at de ikke kan utelukke at det underbevisst får en påvirkning på helhetsinntrykket av den sakkyndige. Det ble også påpekt at evnen til å presentere stoffet på en forståelig måte, oppnå kontakt med retten og stå stødig gjennom eksaminasjonen er viktig for vekten retten tillegger rapporten.

F2: Hvordan vurderes den rettsøkonomiske verdien av verdsettelsesrapportene?

Svarene vi har fått tilsier at partssakkyndige blir benyttet i sivile saker ved verdsettelsestvister fordi partene ønsker en uavhengig tredjepart, som er ekspert på det aktuelle fagområdet og taler i partens favør. Retten er klar over at den partssakkyndige kan være farget av oppdragsgivers syn, og tar utgangspunkt i forutsetningene fremfor resultatet i verdsettelsesrapportene. Vekten som blir gitt til partssakkyndiges arbeid varierer fra ingen til stor vekt, avhengig av kvaliteten på rapporten. Det er de fagkyndige meddommerne som har ansvaret for vurderingen av det faglige rundt verdsettelsen, ettersom de kan vurdere forutsetninger og faktum på lik linje med de partssakkyndige. Rapporten de har størst tiltro til blir enten brukt som utgangspunkt for rettens estimat, eller så plukkes de rimeligste forutsetningene fra hver av rapportene.

Sakkyndighet på dommerbordet fører til at fagdommerne er mer komfortable med å benytte seg av partssakkyndiges arbeid. Det blir også enklere for retten å avgjøre endelig verdi i domsslutningen. Partene har fri disposisjonsrett i sivile saker, og dermed vil det være partenes «problem» dersom de ikke klarer å opplyse saken godt nok. Det ser ut til at fri disposisjonsrett fungerer godt, da de fleste mener at retten har godt nok informasjonsgrunnlag til å sette en verdi i domsavsigelsen.

Sivile saker hvor både partssakkyndige og fagkyndige meddommere blir benyttet er ressurskrevende. Kostanden ved å engasjere partssakkyndige blir vurdert opp mot verdiene som står på spill. Både fagdommerne og de fagkyndige meddommerne mener de partssakkyndige fører til at begge parter syn blir belyst, samt gir retten mer informasjon å ta en slutning på. De mener derfor at andelen de partssakkyndige utgjør av totalkostnadene, blir veid opp for av deres bidrag til retten. Forslag for å få redusert kostnadene er å benytte avkortning mer aktivt, eller forsøke å få partene til å megle sammen med uavhengige fagfolk før saken tas til retten.

6.2 Hovedproblemstillingens konklusjon

Hovedproblemstilling: Hvordan vurderer fagdommere og fagkyndige meddommere verdsettelsesrapporter avgitt av partssakkyndige i sivile saker?

Vi finner en rekke momenter knyttet til rettens vurdering av partssakkyndiges verdsettelsesrapporter:

1. Målet til retten er å foreta en saklig vurdering av rapportene som legges frem. Først leser de gjennom rapporten, deretter blir den presentert av den partssakkyndige og til slutt holdes en eksaminasjon, hvor også dommerne stiller spørsmål om noe er uklart. Dette gjøres for å foreta en objektiv vurdering av de faktiske forhold, og komme frem til en verdi som ligger så nær virkelig verdi som mulig. Fri disposisjonsrett og bruk av partssakkyndige gjør at retten som regel får nok informasjon til å gjøre et fornuftig verdiesestimater i domsslutningen.
2. Retten er klar over at de partssakkyndige påvirkes av parten de representerer, og tar hensyn til dette i vurderingen. Dette gjør de ved å plukke det rimeligste fra de ulike rapportene, eller ved å ta utgangspunkt i den rapporten de er mest enig i. Dersom en rapport er strukket for langt i retning av partens ønsker, vil den bli lite vektlagt. Den taktiske bruken av verdsettelsesrapportene kan dermed få betydning i den grad retten velger å benytte seg av forutsetningene fra rapporten, men det kan også gi et negativt utfall for parten om rapporten er trukket urimelig langt.
3. Dommerne er klar over mulige kognitive skjevheter og bias de kan være utsatt for i vurderingsprosessen. De forsøker å unngå at slike forhold spiller inn, men svarer også at dette foregår underbevisst og er vanskelig å gjøre noe med. Ankringseffekten utjevnes når retten står overfor to motstridende verdsettelsesrapporter. Evnen til å presentere stoffet forståelig, samt oppnå kontakt med retten, er avgjørende for at retten skal forstå hvilken informasjon som er sentral. Enkelte av de fagkyndige meddommerne kan se ut til å være preget av bekreftelses-bias, ettersom de søker etter informasjon som de tror mest på, og deretter lager sitt eget estimat.
4. Økonomisk kompetanse på dommerbordet i form av fagkyndige meddommere øker kvaliteten på rettens vurdering. Uten dem ville vurderingen blitt mer vilkårlig. Man vil heller ikke kunne plukke ut det man ønsker fra rapportene, og vil derfor være mer utsatt for kognitive skjevheter. De fagkyndige meddommerne bidrar også til å sikre rettsikkerheten.

5. I et rettsøkonomisk perspektiv mener dommerne at det lønner seg å hente inn partssakkyndige. Selv om det er dyrt, er det med på å få sentral informasjon på banen, som retten ikke hadde klart å komme til domsslutning uten. Bruken av partssakkyndige fører derfor til samfunnsøkonomisk effektivitet.
6. Verdsettelsessaker i retten er ressurskrevende, og det kan se ut som at sakene har blitt mer ressurskrevende de siste årene. For å motvirke denne trenden foreslås en mer aktiv bruk av avkortning og forsøk på å få partene i dialog før man havner i retten.

6.3 Oppgavens begrensninger

Vi intervjuet 7 fagdommere og 9 fagkyndige meddommere. Prosessen med å få tak i relevante intervjuobjekter var tidkrevende, og vi opplevde etter hvert at de samme navnene ble nevnt da vi spurte utvalget om mulige intervjuobjekter. Dette skyldes at miljøet i Norge er relativt lite. Fagdommerne ble kontaktet via domstoladministrasjonen, slik at vi var avhengig av at fagdommerne meldte seg til å delta i forskningsprosjektet hvis de syntes det virket interessant. Dette kan ha gitt oss et skjevt utvalg av fagdommere, og er noe som ikke kan kontrolleres for i ettertid. Fagdommerne har en bred bakgrunn fra en rekke ulike saker, ikke bare verdsettelseskonflikter. Det er mulig at svar på spørsmålene vil variere med sakstype, da man bruker sakkyndige i en rekke ulike rettssaker.

Intervjuene ble gjennomført som semistrukturerte intervjuer. Begrensningen med semistrukturerte intervjuer er at svarene fra intervjuobjektene har flere nyanser, og derfor vil ingen av svarene være direkte sammenlignbare. Prosessen med å kode, systematisere og kategorisere de ulike intervjusvarene blir da mer krevende. Dette medfører at vi ikke kan si at f.eks. 3 av 8 av fagdommerne vurderer objektiviteten til de partssakkyndige, ettersom vi ikke får kontrollert med høy empirisk presisjons at de som *ikke* sa noe om objektivitet faktisk *ikke* vurderer det. Det vi imidlertid kan si er at 3 av 8 fagdommere svarte at de vurderer den partssakkyndiges objektivitet.

En annen utfordring knyttet til metoden er at vi selv kan være utsatt for ulike bias som nevnt tidligere i oppgaven. Det kan for eksempel dreie seg om bekreftelses-bias dersom vi synes et intervjuobjekt virker veldig dyktig. For å redusere slike bias brukte vi analyseverktøyet Nvivo, hvor vi kodet alle svarene i nodes. På denne måten ble utsagnene i større grad anonymisert for oss selv. Dette får vi ikke kontrollert for, og er en begrensning ved oppgaven

En annen begrensning knyttes opp mot at de fagkyndige meddommerne også blir benyttet som partssakkyndige i tilsvarende rettsaker. Dette gjør at svarene til utvalget av fagkyndige meddommere til en viss grad er biased, og at svarene deres kan tale i favør for den partssakkyndiges arbeid. Dette gjelder spesielt spørsmål knyttet til verdien av det den partssakkyndige tilfører til retten. Vi har prøvd å ta hensyn til denne skjevheten ved å analysere svarene fra intervjuobjektene opp mot relevant teori, og ved å se om svarene fra fagdommerne og de fagkyndige meddommere avviker på spørsmålene vi mistenker at skjevheten er sterkest.

Konklusjonen bygger på at rettsikkerheten ivaretas ved at det hentes inn fagkyndige meddommere for at retten skal komme frem til riktig avgjørelse. Begrensningen er at vi ikke kan vite om de fagkyndige meddommerne faktisk besitter nok kompetanse til å ivareta rettsikkerheten. For det første er det ikke sikkert at de fagkyndige meddommerne er klar over om deres egen kompetanse er tilstrekkelig, eller om de ville innrømmet dette dersom de var klar over det. For det andre mangler fagdommerne kompetanse på verdivurdering, og kan derfor ikke forventes å vurdere de fagkyndige meddommernes kompetanse.

6.4 Videre forskning

Det er flere områder som det kan være interessant å forske nærmere på innenfor dette temaet. Flere av de fagkyndige meddommerne pekte på at det kan foregå et spill ved oppnevning av fagkyndige meddommere. Det er partene selv som spiller inn hvem de ønsker som fagkyndig meddommere og de blir oppnevnt i et kompromiss mellom partene. Hvilke fagkyndige meddommere som blir oppnevnt fra hvilken part, baserer seg gjerne på hvilket ståsted parten tror at den fagkyndige meddommeren vil ha i et gitt verdsettelsesproblem, basert på tidligere rettsaker hvor vedkommende har vært fagkyndig meddommer. I tillegg ville det vært interessant å se på om den fagkyndige meddommeren er biased og dømmer i favør av parten som har ønsket vedkommende.

Det kunne også vært interessant å se på om det kunne blitt gjort endringer ved dagens ordning for bruk av fagkyndighet. En fagkyndig meddommer stilte spørsmål knyttet til at det i høyesterett bare sitter jurister på dommerbordet og uttaler seg om økonomiske spørsmål. En annen pekte på at det i sivile saker burde blitt utarbeidet felles mandat for partene slik at de partssakkyndige jobber ut fra samme utgangspunkt.

Oppgavens funn baserer seg delvis på de fagkyndige meddommernes vurdering av egen kompetanse og bidrag, noe vi har problematisert ovenfor under *Oppgavens begrensninger*. Det kunne derfor vært interessant med en komparativ studie mellom land hvor spesialiserte fagdommere benyttes fremfor fagkyndige meddommere. Her kunne man for eksempel sett på forskjeller i ressursbruk og effektivitet. En annen vinkling kunne vært å se om det er forskjeller i hvor nært de ulike systemene kommer virkelig verdi i domsslutningen.

En av fagdommerne mente også at det kunne vært interessant å gjøre grundige analyser av den økonomiske ressursbruken i sivile saker, hvor det tvistes om verdi av enten et selskap eller en eiendom. Hva er sammenhengen mellom verdien som det tvistes om, og ressursene som blir lagt ned i saken? Hvilke kostnader kunne blitt kuttet? Er advokatkostnadene for høye?

7. Bibliografi

- Aalvik, H. O. (2019, februar). *Nå er Zachen-saken avsluttet*. Hentet fra Bergens Tidende: https://www.bt.no/nyheter/lokalt/i/0ERX4o/naa-er-zachen-saken-avsluttet?fbclid=IwAR2r0ayyPTVVVLudThYkJ_DRXfcV2zkZ8M67sWBNCCwilcrmkRTvLdN9BfrA
- Advokatforeningen, J. R. (2014, November). *Retningslinjer for sakkyndigarbeid i domstolene*. Hentet fra Advokatforeningen: https://www.advokatforeningen.no/globalassets/advokatenesfagdager/sakkyndigarbeid_hefte_1214_web.pdf
- Bønes, E., & Johansen, S. (2019). *Advokaters bruk av partssakkyndige i verdsettelseskonflikter*. Norges Handelshøyskole.
- Brenner, M., Brown, J., & Canter, D. (1985). *The research interview: Uses and approaches*. Orlando: Academic Press.
- Domstoladministrasjonen. (2020, November 22). *Administrator*. Hentet fra Domstol.no: <https://www.domstol.no/verktoy/juridisk-ordliste/a/Administrator/>
- Domstoladministrasjonen. (2020, November 16). *For fagkyndige meddommere*. Hentet fra Domstol.no: <https://www.domstol.no/straffesak/aktorene-i-retten/meddommer/for-fagkyndige-meddommere/>
- Domstoladministrasjonen. (2020, 11 17). *For skjønnsmedlemmer*. Hentet fra Domstol.no: <https://www.domstol.no/straffesak/aktorene-i-retten/meddommer/for-skjonnsmedlemmer/>
- Domstoladministrasjonen. (2020, September 19). *Sakkyndige*. Hentet fra Domstol.no: <https://www.domstol.no/sivil-sak/aktorene-i-retten/sakkyndige/>
- Domstoladministrasjonen. (2020, November 16). *Sivil sak*. Hentet fra Domstol.no: <https://www.domstol.no/sivil-sak/>
- Domstolsadministrasjonen. (2020, 11 10). *Dommere*. Hentet fra Domstol.no: <https://www.domstol.no/sivil-sak/aktorene-i-retten/dommere/>

-
- Eggen, F., & Røtnes, R. (2017, september 6). Framtidens behov for akademikere. *Samfunnsøkonomisk analyse AS*.
- Eide, E., & Stavang, E. (2005). *Rettsøkonomi 1*. Oslo.
- Eldøy, R., Fossum, A., & Borchsenius, F. (2016). Antall skjønnsmedlemmer ved overskjønn - behov for lovendring. *Lov og rett*, ss. 391-392.
- Evans, J. (2006, Juni). The heuristic-analytic theory of reasoning: Extension and evaluation. *Psychonomic Bulletin & Review*, ss. 378-395.
- Foster, E. (2009). *Anchoring and the Expert Witness Testimony: Do Countervailing Forces Offset Anchoring Effects of Expert Witness Testimony*. Tennessee Law Review.
- Friedberg, M., Saffran, B., Stinson, T., Nelson, W., & Bennett, C. (1999). Evaluation of Conflict of Interest in Economic Analyses of New Drugs Used in Oncology. *JAMA*.
- Goldman, A. (2001). Experts: Which Ones Should You Trust? *International Phenomenological Society, Vol. 63, No. 1*, 85-110.
- Jasanoff, S. (1995). *Science at the bar: law, science, and technology in America*. Cambridge Massachusetts.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. London: Penguin Books Ltd. .
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*.
- Kaldestad, Y., & Møller, B. (2016). *Verdivurdering Teoretiske modeller og praktiske teknikker for å verdsette selskaper*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kenno, S., McCracken, S., & Salterio, S. (2017). Financial Reporting Interview-Based Research: A Field Research Primer with an Illustrative Example. *BEHAVIORAL RESEARCH IN ACCOUNTING*, ss. 77-102.
- Kim, C. (2016). Adversarial bias, litigation, and the Daubert test: An economic approach. I *International Review of Law and Economics* (ss. 67-75).

-
- Krokan, A. (2013). *Nettverksøkonomi: digitale tjeneste og sosiale mediers økonomi*. Oslo: Cappelen Damm.
- Kutnjak, S. I., & Hans, V. (2003). Jurors' Evaluations of Expert Testimony: Judging. *Law & Social Inquiry*, ss. 441-482.
- Langbach, T. (2006, Desember 6). Sakkyndige vitner. *Lov og rett*, ss. 570-571.
- Larrick, R., & Feiler, D. (2015, Desember 18). Expertise in Decision Making.
- Levy, D., & Schuck, E. (1999). The influence of clients on valuations. *Journal of Preperty Investment & Finance*.
- Lillis, A. (1999). A Framwork of the Analysis of Interview Data from Multiple Research Sites. *Accounting and Finance*, 39.
- Lunde, R. V. (2020, august 31). *Prislapp: 40 millioner til advokater, sakkyndige og meddommere*. Hentet fra Finansavisen:
<https://finansavisen.no/nyheter/jus/2020/08/31/7561589/prislapp-40-millioner-til-advokater-sakkyndige-og-meddommere?fbclid=IwAR0mzjKU5hjSOgmxat6bobCDyWxBBcQGsfQ4-EcyTRtOLiBY1HjovlJ94As>
- Lundeberg, I. (2009). Sannhetsvitnet. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*,.
- Magnussen, S., & Teigen, K. (2020, 1). Kognitive slagsider og snarveier i vurdering av bevis. *Lov og rett*, ss. s.19-42.
- McCracken, G. (1988). *The long interview*. Newbury Park: Sage.
- Miles, M., Huberman, A., & Saldaña, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook* (3th ed.. utg.). Los Angeles, United States of America: SAGE Publications, Inc.
- Mishkin, F. S. (2003). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Addison-Wesley, 8.utgave.

-
- Mussweiler, T., & Strack, F. (1997). Explaining the Enigmatic Anchoring Effect: Mechanisms of Selective Accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*.
- NOU 2011: 13. (2011). Juryutvalget - Når sant skal skrives. *Norges offentlige utredninger*, 59, 107-109.
- Peer, E., & Gamliel, E. (2013). Heuristics and Biases in Judicial Decisions. *American Judges Association*.
- Plous, S. (1993). *The psychology of judgment and decision making*. McGraw-Hill Book Company.
- Posner, R. (1999). The Law and Economics of the Expert Witness. *Journal of Economic Perspectives*, 91-99.
- Power, M. (2004). The Risk Management of Everything. *The Journal of Risk Finance*.
- Rasmussen, D., & Leauanae, J. (2004). Expert Witness Qualifications and Selection. *Journal of Financial Crime*.
- Salazar, M. (1990). Interviewer Bias How It Affects Survey Research. *AAOHN Journal* 12, 567-572.
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2016). *Research Methods for Business Students* (Vol. 7.utg).
- Tight, M. (2017). *Understanding Case Study Research: Small-scale Research with Meaning*. Los Angeles, California: SAGE Publications, Inc.
- Ulsted, T. A. (2014). Fagkyndige meddommere i sivile rettsaker. *Lov og rett*, ss. 229-243.
- Yin, R. (2018). *Case Study Research and Applications*. Los Angeles: SAGE Publications Inc.

Appendiks A - Intervjuguide

Innledende manus:

Tusen takk for at du deltar i intervjuet i forbindelse med vår masteroppgave. Vi vil behandle alle svar anonymt og det er kun vi to som kjenner til dere som intervjuobjekt. Vi understreker at vi ikke lagrer noe informasjon om adresse, mobil eller navn sammen med intervjudataene. Vi vil benytte oss av båndopptaker for å sikre at vi får med oss det som er relevant for oppgaven, hvis det er greit for deg. Etter at vi har gjennomført intervjuet, vil vi lytte til opptaket og transskribere det. Da vil du som intervjuobjekt få mulighet til å lese over det og komme med eventuelle tillegg eller endringer. Vår masteroppgave ønsker å utforske og belyse hvordan fagdommere/fagkyndige meddommere/skjønnsmedlemmer vurderer verdsettelsesrapporter avgitt av partssakkyndige i rettstvister.

Dette er et område det er gjort lite forskning på, noe som gjør det ekstra interessant. Du som bidrar i intervjuet, vil hjelpe oss ytterligere med å få svar på vårt forskningsspørsmål.

Samtykkeskjemaet vil bli signert før intervjustart.

Estimert tidsbruk: Ca. 45 minutter

F1: Hvordan vurderer dommere/skjønnsmedlemmer verdsettelsesrapporter levert av partssakkyndige i rettstvister?

1. Kan du ta oss gjennom din beslutningsprosess i en rettstvist der partene benytter seg av partssakkyndige verdsettere. Fra du får fremlagt de partssakkyndigs rapporter til det blir bestemt hvor mye vekt rapportene skal ha i domsslutningen.
2. Hvordan vurderer du den enkelte partssakkyndig?
 - a. Vurderer du han eller hennes objektivitet?
 - b. Vurderer du han eller hennes ansenitet og faglige bakgrunn? (akademisk, profesjonell, tidligere rettssaker)?
3. Hvordan vurderer du partssakkyndige opp mot hverandre? Eksempel kriterier:

- a. Tidligere arbeidserfaring?
 - b. Historikk fra tidligere saker?
 - c. Utdanning og akademisk tittel?
 - d. Karisma, personlighet og presentasjonsevne?
4. Hvordan vurderer du forutsetningene og faktum benyttet i rapporten?
 5. Hvordan håndterer du stor spredning i verdiene fremlagt av de partssakkyndige?
 6. Er din erfaring at de partssakkyndige kommer med et faglig objektivt utsagn, eller farges de av den parten de er hentet inn av?
 7. Har advokatens eksaminasjon betydning for hvordan partssakkyndiges rapporter benyttes av retten?
 - a. Hvilken informasjon kommer frem ved advokatenes eksaminasjon?
 - b. Hvilken rolle mener du dommerne bør spille ved advokatenes eksaminasjon?
 8. Hvordan blir man enige blant dommerne/skjønnsutvalget om bevisverdien til partssakkyndiges arbeid?
 - a. *Her tenker vi på om fagdommer eller skjønnsmedlem/meddommer har mest å si og hva som vektlegges i dommen.*

F2: Hvordan vurderes den rettsøkonomiske verdien/bevisverdien av verdsettelsesrapportene?

1. Hvorfor tror du partene benytter seg av partssakkyndige?
2. Hvor stor vekt får partssakkyndiges arbeid i det endelige estimatet i domsslutningen?
 - a. Hvilke faktorer mener du har størst betydning for den vekten som blir gitt den enkelte partssakkyndiges rapport?
 - b. Hvor komfortabel er du med å benytte deg av arbeidet til partssakkyndige?
3. Mener du retten ofte har nok informasjon til å sette en verdi etter rapportfremleggelse og eksaminasjon?

4. Mener du at bruken av partssakkyndige ofte tilfører en verdi til bevisbildet fremlagt i retten?
5. Hva mener du om den økonomiske ressursbruken i slik saker? Hvorfor?
6. Hva tenker du om dagens ordning for bruk av partssakkyndige?
 - a. Er det noe du tenker burde endres med det gjeldende systemet?

Bakgrunnsinformasjon/demografisk informasjon

Manus: Avslutningsvis, siden dette er en forskningsoppgave, ønsker vi svar på følgende bakgrunns- og demografisk informasjon:

1. Hva er din alder?
2. Hva er ditt høyeste utdanningsnivå?
3. Hva slags profesjonelle sertifiseringer har du?
4. Hva er din nåværende stilling?
5. Hvilken rolle har du hatt i verdsettelseskonflikter?
(skjønnsmedlem/fagdommer/partssakkyndig/dommer)
6. Når var du først, og når var du sist, fagdommer/fagkyndig meddommer/skjønnsmedlem i en slik rettsak?
7. Hvor mange ganger har du vært fagdommer/fagkyndig meddommer/skjønnsmedlem i en slik rettstvist?
8. Til de fagkyndige meddommerne: Hvor mange ganger har du vært partssakkyndig i en slik rettstvist?
9. Hvor ofte har du vært involvert i verdsettelsestvister utenfor rettssystemet?

Manus: Tusen takk for at du tok deg tid til å delta.

Appendiks B – Bakgrunnsinformasjon

ID	Rettsinstanse	Alder	Erfaring som fagdommer	Høyeste utdanningsnivå
D1	Lagmannsretten	50< år	11-20 år	Master
D2	Tingretten	50< år	11-20 år	Master
D3	Tingretten	31-49 år	5-10 år	Master
D4	Tingretten	31-49 år	5-10 år	Master
D5	Lagmannsretten	50< år	5-10 år	Master
D6	Lagmannsretten	50< år	11-20 år	Master
D7	Lagmannsretten	50< år	11-20 år	Master

Figur 6: Bakgrunnsinformasjon - Fagdommere

ID	Selskapstype	Alder	Erfaring som fagkyndig	Høyeste utdanningsnivå	Sertifisering	MRR
S1	Verdsettelsesselskap	50< år	31-49 år	Master	Ingen	Ja
S2	Verdsettelsesselskap	50< år	21-30 år	Master	Ingen	Ja
S3	Verdsettelsesselskap	50< år	5-10 år	Master	RICS	Nei
S4	Revisjonsselskap	31-49 år	1-5 år	Master	Advanced valuation	Ja
S5	Verdsettelsesselskap	50< år	31-40 år	Master	Ingen	Ja
S6	Verdsettelsesselskap	50< år	21-30 år	Master	Ingen	Ja
S7	Verdsettelsesselskap	31-49 år	1-5 år	Master	AFA	Ja
S8	Verdsettelsesselskap	31-49 år	5-10 år	Master	REV, AFA, MRICS	Nei
S9	Revisjonsselskap	50< år	21-30 år	Master	Ingen	Nei

Figur 7: Bakgrunnsinformasjon - Fagkyndige meddommere

Appendiks C- Godkjenning fra NSD

NSD sin vurdering

Prosjektittel

NHH, Masteroppgave, Fagdommer og fagkyndige meddommere sin vurdering av partssakkyndiges verdsettelsesrapporter

Referansenummer

849964

Registrert

17.08.2020 av Maria Fjeldheim - maria.fjeldheim@student.nhh.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges Handelshøyskole / Institutt for regnskap, revisjon og rettsvitenskap

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Kyrre Kjellevold, kyrre.kjellevold@nhh.no, tlf: 41242602

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Maria Fjeldheim, maria.fjeldheim@student.nhh.no, tlf: 98660950

Prosjektperiode

01.07.2020 - 20.12.2020

Status

18.08.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

18.08.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 18.08.2020, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan

DEL PROSJEKTET MED PROSJEKTANSVARLIG Det er obligatorisk for studenter å dele meldeskjemaet med prosjektansvarlig (veileder). Det gjøres ved å trykke på “Del prosjekt” i meldeskjemaet.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde: https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 20.12.2020.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d),

integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

Skype er databehandlere i prosjektet. NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Tore Andre Kjetland Fjeldsbø

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)